

INSTITUTIONEN FÖR SOCIALT ARBETE

SOM MAN FRÅGAR FÅR MAN SVAR!

En studie av reflexiva frågor och reflexivitet i ett familjeterapeutiskt samtal.

SW2566, Vetenskapligt arbete i
Psykoteraeutprogrammet, med inriktning mot
familj, 15 hp
Scientific Work in the Psychotherapy Program,
specializing in families, 15 higher education
credits

Höstterminen 2019

Författare: Tomas Embréus

Handledare: Staffan Höjer

Innehållsförteckning

<u>Sammanfattning/Abstract</u>	4
<u>Kapitel 1 Inledning</u>	5
<u>Syfte</u>	5
<u>Frågeställningar</u>	5
<u>Uppsatsens disposition</u>	6
<u>Kapitel 2 Kunskapsläge</u>	7
<u>Kapitel 3 Teori</u>	10
<u>Från modernism till postmodernism</u>	10
<u>Konstruktivism och Socialkonstruktionism</u>	10
<u>Språkets betydelse</u>	11
<u>Språkspel</u>	12
<u>De-konstruktion och konstruktion</u>	13
<u>Den terapeutiska intervjun och terapeutens färdigheter att formulera frågor</u>	14
<u>Reflexivitet och reflexiva frågor</u>	17
<u>8 olika kategorier av reflexiva frågor</u>	18
<u><i>Framtidsorienterande frågor</i></u>	19
<u><i>Observerande perspektivfrågor</i></u>	19
<u><i>Oväntade kontextförändrande perspektivfrågor</i></u>	19
<u><i>Inbäddade (förändrings)förslags frågor</i></u>	19
<u><i>Normativ-jämförande frågor</i></u>	19
<u><i>Distinktionsklarifierande frågor</i></u>	20
<u><i>Hypotesintroducerande frågor</i></u>	20
<u><i>Processavbrytande frågor</i></u>	20
<u>Kapitel 4 Metod</u>	21
<u>Min process</u>	21
<u>Etiska överväganden</u>	21
<u>Urval</u>	22
<u>Analysmetod</u>	23
<u><i>Teoretisk-tematisk analys</i></u>	23
<u><i>Operationalisering av frågeställningarna</i></u>	24
<u>Validitet, Reliabilitet och Generaliserbarhet</u>	24
<u><i>Inledning</i></u>	24
<u><i>Validitet</i></u>	24
<u><i>Reliabilitet</i></u>	24
<u><i>Generaliserbarhet</i></u>	24
<u>Metodreflektioner</u>	25
<u>Kort om terapisessionen</u>	26
<u>Kapitel 5 Redovisning och analys av terapisessionen</u>	27
<u>Inledning</u>	27
<u>Analys av sessionen</u>	27
<u>Inledningen av sessionen</u>	27
<u>Tematisk analys av den fortsatta terapisessionen</u>	30
<u><i>1 Framtidsperspektivfrågor</i></u>	30

<i>2 Observationsperspektivfrågor</i>	32
<i>3 Oväntade kontextförändrande perspektivfrågor</i>	36
<i>4 Inbäddade (förändrings)förslagsfrågor</i>	37
<i>5 Normativ-jämförande frågor</i>	40
<i>6 Distinktionsklarifierande frågor</i>	41
<i>7 Frågor som introducerar hypoteser</i>	43
<i>8 Processavbrytande frågor</i>	46
Kapitel 6 Diskussion	49
<i>Generaliserbarhet utifrån min studie</i>	54
<i>Förslag på framtida forskning</i>	55
Bilaga 1, Analysform för kodning av frågor	57
Referenser	58

Sammanfattning

Min studie utgår från ett antagande att reflexivitet är en av de viktigare faktorerna som förklarar förändring i (familje)terapeutiska processer. Med utgångspunkt från Karl Tomm's beskrivning av reflexiva frågor har jag analyserat hur de kommer till uttryck i ett autentiskt terapeutiskt samtal med två föräldrar. Min studie visar att i den aktuella terapisessionen är observationsperspektivfrågor, distinktionsklarifierande frågor/formuleringar, hypotesintroducerande frågor/formuleringar och inbäddade förändringsförslagsfrågor/formuleringar vanligast. Den terapeutiska intervjun präglas av en nära språklig koppling mellan terapeut och föräldrar och en hög grad av samskapande. Den teoretiska utgångspunkten för min studie utgår från ett socialkonstruktionistiskt och språkssystemiskt perspektiv. Urvalet av terapisession är därför styrt av den teoretiska utgångspunkten och terapeuten som genomför samtalet är Karl Tomm. Han är en förgrundsgestalt i den konstruktionistiska, språkssystemiska skolan. I min analys beskriver jag kopplingen mellan den teoretiska beskrivningen av reflexivitet som ingår i den sk. CMM-teorin (Coordinated Management of Meaning), språkssystemisk- och konstruktionistisk teoribildning samt språklig koppling. Studien avslutas med reflektioner och idéer om tänkbara framtida studier och forskningsprojekt om reflexivitet i språkssystemisk, konstruktionistisk familjeterapi.

Nyckelord: reflexivitet, reflexiva frågor, språkspel, språkssystemisk, samskapande

Abstract

My study is based on the assumption that reflexivity is one of the more important factors explaining change in (family) therapeutic processes. On the basis of Karl Tomm's description of reflective questions, I have analyzed how they are expressed in an authentic therapeutic conversation with two parents. My study shows that in the current therapy session, observation-perspective questions, distinction-clarifying questions/formulations, hypothesis-introduction questions/formulations and embedded suggestions questions/formulations are most common. The therapeutic interview is characterized by a close linguistic coupling between the therapist and parents and a high degree of co-construction. The theoretical framework for my study is based on social constructionist and language systemic perspectives. The selection of therapy session is therefore guided by the theoretical framework and the therapist conducting the interview is Karl Tomm. He is a foreground figure in the constructionist, language systemic school. In my analysis I describe the connection between the theoretical description of reflexivity that is included in the so-called. CMM theory (Coordinated Management of Meaning), language systemic and constructionist theory and linguistic coupling. The study concludes with reflections and ideas about possible future studies and research projects on reflexivity in language systemic, constructionist family therapy.

Keywords: reflexivity, reflexive questions, language games, language systemic, co-construction

1 Inledning

Jag är nyfiken på att studera hur *reflexivitet och reflektion* kommer till uttryck i socialkonstruktionistiska och språkssystemiska familjeterapeutiska samtal och hur det påverkar hur samtalet utvecklas.

Här vill jag kortfattat beskriva bakgrunden till detta intresse. Jag pekar på vissa teoretiska och metodologiska aspekter som jag redogör mer grundligt för under teori- respektive metodkapitlen.

Det finns flera skäl till att jag vill undersöka detta närmare. Först och främst handlar det om att reflexivitet kan ses som en central faktor i förändringsprocesser. Reflexivitet innebär att öppna sig för att se andra perspektiv, att lyssna till andras lyssnande, att höra andras röster, att se andras seende och att ompröva sina egna referensramar och erfarenheter (K. Tomm, 1987a, T. Anderson, 2003). Begreppet reflexivitet har också en djupare konstruktionistisk betydelse, som jag redogör mer för under teorikapitlet.

Utifrån ett socialkonstruktionistiskt perspektiv är *språket* centralt. (Anderson, H., Brodin, C. & Hopstadius, K., 1999; Berger, P.L. & Luckmann, T., 2011; Gergen, K.J., 2015; Shazer, S. & Berg, I., 1992; Maturana, H.R. & Varela, F.J., 1992) I det terapeutiska sammanhanget likaså. De exakta ord som familjemedlemmar använder och hur de formulerar sig, representerar deras sociala konstruktion av verkligheten – det jag också kallar för deras kontext. I en språkssystemisk terapi arbetar terapeuten inom familjens kontext. En viktig terapeutisk uppgift är att på olika sätt influera familjemedlemmar till reflexivitet, att se möjligheter till förändring och kunna ta initiativ till förändring (Tomm, K. 1987/a, 1987/b, 1988)

Utifrån ett professionsperspektiv är det viktigt att legitimerade psykoterapeuter (och andra som arbetar med förändringsarbete) utvecklar sin samtalsmetodik. Oavsett vilka terapeutiska metoder man ansluter sig till bygger familjeterapi på samtal. Min studie handlar om en specifik aspekt av samtal, nämligen hur *reflexivitet* skapas i familjeterapisessioner. Det finns med andra ord ett stort intresse för att närmare studera dessa frågor.

Ur ett forskningsperspektiv är det intressant att jag endast har lyckats hitta en specifik studie om reflexivitet och reflexiva frågor i familjeterapeutiska samtal. Det finns flera studier om andra processer i familjeterapeutiska samtal, som jag redovisar i kapitlet kunskapsläge. Att göra en studie om hur reflexivitet uttrycks i familjeterapeutiska samtal måste alltså också kunna ses som ett relevant bidrag utifrån ett forskningsperspektiv

Syfte

I min studie kommer jag att använda en transkriberad terapisesession för att undersöka hur reflexivitet och reflexiva frågor kommer till uttryck i terapisesessionen, hur det påverkar samtalets inriktning och familjemedlemmars respons i samtalet och den språkliga kopplingen mellan terapeut och familjemedlemmar. Som utgångspunkt för min analys kommer jag att använda Karl Tomm's beskrivning av åtta övergripande huvudtyper av reflexiva frågor (K. Tomm 1987/b). Se utförlig beskrivning i teorikapitlet.

Frågeställningar

- Hur initierar och formulerar terapeuten reflexiva frågor och formuleringar som influerar familjemedlemmar till reflektion?
- Hur påverkar i så fall dessa frågor och formuleringar samtalet?

- Hur nära familjens *språk* är terapeutens i sitt *språk*? Hur kommer det till uttryck i samtalet?
Vad får det för effekt?

Uppsatsens disposition

I kapitel 1 skriver jag min inledning och syftet med uppsatsen

I kapitel 2 redogör jag för kunskapsläget.

I kapitel 3 redogör jag för mina teoretiska utgångspunkter för uppsatsen.

I kapitel 4 redogör jag för mina metodval för uppsatsen.

I kapitel 5 analyserar jag den familjeterapeutiska session som utgör min data.

I kapitel 6 redovisar jag min slutdiskussion om det jag kommit fram till i min analys av terapisessionen.

Därefter kommer min referensförteckning.

2 Kunskapsläge

Här kommer jag att redovisa vad jag har funnit av tidigare forskning som har beröringspunkter med min studie.

För att få en översikt över tidigare forskning som har en koppling till min studie har jag gjort en omfattande sökning på Göteborgs Universitetsbiblioteks söktjänst (<https://www.ub.gu.se/sv>) med många olika sökbegrepp. Jag har också studerat referensförteckningar i de vetenskapliga artiklar jag har läst för att se om de hänvisar till någon tidigare forskning som har koppling till min studie.

Genom nätverket ResearchGate har jag hittat en artikel skriven av Joaquin Gaete, Olga Smoliak och Shari J Couture med titeln "Reflexive Questions as Constructive Interventions: A Discursive Perspective: Practice and Research". (Gaete, Joaquín & Smoliak, Olga & Couture, Shari. 2018). Det är den enda artikel/forskningsrapport jag har lyckats hitta som specifikt har studerat *hur reflexiva frågor och/eller reflexivitet kommer till uttryck i familjeterapeutiska samtal* mellan familjemedlemmar och terapeut/er.

Alla tre har en koppling till CFTC. Min studie ligger väldigt nära deras artikel. De utgår också från Karl Tomm's beskrivning av reflexiva frågor. Deras fokus ligger dock mer på att studera hur terapeutens reflexiva frågor blir en samskapande process där familjemedlemmars autonomi respekteras. De använder inte samma terapisesion som jag analyserar.

Jag har hittat andra artiklar/forskningsrapporter som på olika sätt har ett fokus på *familjeterapeutiska processer*:

Sutherland, O, (2008) skrev sin doktorsavhandling med titeln '*Therapeutic Collaboration: Conversation Analysis of Couple Therapy*' om samskapande i parterapi. Hennes avhandling var en konversationsanalys av en terapisesion som Karl Tomm utförde med ett par som varit aktuella (hela familjen) på Calgary Family Therapy Centre. (Det är samma terapisesion som jag använder i min studie).

Hennes forskning syftade till att beskriva hur samskapande av mening konstruerades mellan föräldrar och terapeut och hur detta kom till uttryck i språket, dvs i den lingvistiska strukturen i samtalet. Författaren konstaterar att hela den terapisesion hon studerar genomsyras av reflexiva frågor och reflexiva interventioner, men det är inte det som är fokus i hennes avhandling. Det presenteras mer som ett konstaterande. Författaren beskriver hur terapeuten och föräldrarna samskapar förståelse och mening och hur terapeutens och familjemedlemmarnas språk är kopplat till varandra.

De Jong, P., Bavelas, J. & Korman, H., 2013. gjorde en studie med titeln "*Microanalysis of formulations in solution-focused brief therapy, cognitive behavioral therapy, and motivational interviewing*". Författarna gjorde en mikroanalys av psykoterapier av terapeuter från tre olika skolbildningar om terapeutens språkliga formuleringar. De tre skolbildningarna var lösningsfokuserad terapi, kognitiv beteendeterapi och motiverande samtal. Med begreppet 'formulations' syftar författarna på yttranden som markerar att lyssnaren har uppfattat och förstått det sagda. I en terapeutisk situation kan det göras på flera sätt och har fått olika benämningar som *eka*, *summera*, *spegla* och *parafrasera*. Författarna refererar också till Watzlawick, P., Weakland, J. H., & Fisch, R. (1974) som introducerade begreppen *reframing*, *relabeling* och *normalisation*. Författarna menar vidare att terapeutens respons på ett yttrande från klienten antingen kan innehålla de exakta orden, terapeuten kan utesluta ord, använda deiktiska uttryck (den, det, här, där, de, dem), använda synonymer till klientens ord och/eller lägga till ord som inte klienten använt (tolkning, omformulering) I sin studie fann författarna att de lösningsfokuserade terapeuterna i mycket högre grad återanvände de exakta ord som klienten använt och i mycket mindre grad lade till ord, jämfört med de andra terapeuterna. De två lösningsfokuserade terapeuterna var också mer lika i sitt sätt att använda språket. MI terapeuten återanvände klientens exakta ord i minst utsträckning

och lade till ord i högst utsträckning. De två kognitiva terapeuterna skilde sig åt mest och men båda återanvände färre ord än de lösningsfokuserade terapeuterna. De viktiga gemensamma nämnarna mellan min studie och denna artikel är författarnas fokus på hur nära familjens språk terapeutens språk är.

McGee D, Agustin D V, Bavelas J, (2005) har gjort en studie baserat på en doktorsavhandling av Dan McGee, där han har analyserat hur samskapandet av mening och förståelse görs, där han inte kategoriserar typen av frågor som många tidigare har gjort (Karl Tomm, de Shazer/Berg, Milanoteamet, Watzlawick/Weakland/Fish). Istället beskriver Dan McGee språkets funktion där han istället har identifierat fyra principer som vägledande för förståelsen och analysen av terapeutiska frågor. Dessa är *adjacency pairs*, *presuppositions*, *bridging interferences* och *common ground*. Författarna skriver i sin sammanfattning att microanalys på detta sätt kan öka terapeuters förståelse för den effekt som frågor gör och att frågor alltid är *konstruerande*. De viktiga gemensamma nämnarna mellan min studie och denna artikel är författarnas fokus på språkets struktur och funktion och hur terapeutens och familjens språk är kopplat till varandra. Studien innehåller inte specifikt ett fokus på reflexiva frågor eller reflexivitet i terapier. Orden 'reflexive' respektive 'reflexivity' finns inte i deras artikel, förutom i referensen till Karl Tomm's artikel (K. Tomm1987/b)

Rennie, D. L. (2004) gjord en studie med titeln '*Reflexivity and person-centred counseling*'. Författaren granskar kritiskt Carl Rogers beskrivning av begreppet reflexivitet. Författaren skriver att hans artikel utgår från antagandet att 'reflexivitet', definierat som 'självmедvetenhet' (self-awareness) och 'handlingskraft' (agency) inom 'självmедvetenheten' är fundamentalt för att vara ett själv. Jag förstår den definitionen som att begreppet 'själv' består av en medvetenhet om sig själv och som följd av det förmågan att agera, vilket utgör en förmåga till reflexivitet. Författaren skriver om begreppet reflexivitet, att vi kan tänka om våra tankar och känna om våra känslor. För att studera detta valde författaren att analysera klientens upplevelse av terapisessioner som de nyligen avslutat genom att klienten fick se video/audio inspelningar av terapisessionen. Klienten fick möjlighet att stanna (agera) uppspelningen när så önskades och kommentera det som skedde (självmедvetenhet). Jag förstår det som att Rennie menar att när klienterna beskriver sina '*inre upplevelser av sessionen*' är det exempel på reflexivitet. Det är alltså inte en studie om reflexivitet i terapeutiska samtal.

Det finns förstås fler som har skrivit om reflexivitet på olika sätt, mer eller mindre kopplat till familjeterapi. Townend, M och Grant, A (2006) har skrivit en artikel med titeln '*Integrating science, practice and reflexivity – cognitive therapy with driving phobia*'. Författarna kopplar begreppet reflexivitet till sin egen personliga forskningsprocess där de redovisar sina utgångspunkter och val under forskningsprocessen på ett transparent och *reflexivt* sätt. Givropoulou och Tseliou har skrivit en artikel baserat på deras forskning om familjeterapistudenters reflexiva observationer under utbildning. (Givropoulou, D. & Tseliou, E., 2018). J. Neden och J. Burnham (2007) har skrivit en artikel om hur de arbetar med relationell reflexivitet i utbildning av familjeterapeuter. Flaskas, C, (2012) har skrivit en teoretisk artikel om reflexivitet som en central aspekt i triadiska relationer. Han redogör i sin artikel för olika riktningar i utvecklingen av familjeterapeutiska modeller från första ordningens cybernetiska modeller (psykoanalys, strukturell, strategisk) till andra ordningens cybernetiska modeller (Milanoskolan, socialkonstruktionistiska och språksystemiska modeller). Jag förstår författarens definition av reflexivitet som en tolkande process om relationella kopplingar i triadiska relationer. Det är inte en studie om reflexivitet i terapeutiska samtal. Etherington, K har skrivit en artikel om hur hon använder reflexivitet i sin forskning på psykoterapi. (Etherington, K. 2017).

På sökord 'familjeterapi' får jag 61 träffar på vetenskapliga artiklar på Göteborgs universitets supersöktjänst. Ingen av dem handlar specifikt om reflexivitet i

familjeterapeutiska samtal. Den överväldigande majoriteten av artiklar beskriver specifika terapimodeller för specifika diagnoser. Några beskriver klientupplevelse. En artikel av dessa 61 träffar berör något jag kan identifiera som ett fokus på interaktioner som har koppling till reflexivitet. Det var Kjell Hansson och Marianne Cederblad artikel om salutogen familjeterapi i tidskriften fokus på familjen. (Hansson, K. & Cederblad, M., 2012). De beskriver i artikeln hur familjeterapeutiskt arbete kan utgå från salutogen teori. I artikeln redogör författarna för olika terapimodeller där Karl Tomm nämns utifrån författarnas uppfattning att han representerar en metod som bygger på att ställa reflexiva frågor. I artikeln ges en sammanfattande beskrivning av en terapisession utifrån ett salutogent arbetssätt. Av beskrivningen att döma initierar terapeuten reflexivitet, men det beskrivs inte som så i texten, utan mer som att terapeutens intention är att identifiera undantag till problem (salutogena faktorer) för att få familjemedlemmar att tänka mer på det som fungerar (salutogena faktorer) med förhoppning att det kan bli konstruerande av lösningar till familjens problem. Artikeln innehåller i övrigt inte någon specifik beskrivning av hur reflexiva frågor eller interventioner formuleras.

T Brante skriver en artikel med titeln 'En teori om interaktioner, ritualer och emotionell energi', i Sosiologisk tidskrift (Brante, T., 2007). I sin artikel berör han mönster i interaktioner mellan par i familjeterapi. Författaren utgår bl.a från teorier om sk. interaktionsritualer. Dessa interaktionsritualer skapar mönster vilka författaren beskriver som 'reaktioner på den andres agerande'. Dessa mönster kan leda paret in i en ond spiral. Någon specifik beskrivning av reflexiva frågor i terapi gör inte författaren.

O. Sutherland skriver i sin avhandling, om tidigare forskning, att påfallande lite forskning om *hur* de dialogiska och samskapande processerna ser ut i praktiken. Teorierna är beskrivna men forskning om *hantverket* saknas (Sutherland, O. 2008, sid 222-223). Denna studie avser att anta utmaningen att studera hantverket i familjeterapeutiska processer utifrån socialkonstruktionistiskt och språkssystemiskt perspektiv med fokus på reflexivitet och reflexiva frågor.

3 Teori

Här kommer jag att göra en relativt grundlig genomgång av det jag uppfattar som de viktigaste teoretiska utgångspunkterna i konstruktionistisk, språkssystemisk terapi. Jag kommer också att redovisa Karl Tomm's modell för intervenerande intervjuetod och hans artiklar om intervenerande intervjuetodik, främst den artikel som handlar om reflexiva frågor.

Den övergripande teoretiska referensramen för min studie är socialkonstruktionism. Den hör hemma i det vi kallar postmoderna modeller. Terapeutiska modeller som jag uppfattar som grundade i socialkonstruktionism är lösningsfokuserad korttidsterapi, narrativ terapi samt språkssystemisk (också benämnt som dialogisk-, kollaborativ- eller konstruktionistisk terapi). Det finns även en del skillnader mellan dessa modeller, där det språkssystemiska arbetssättet inte har de 'tekniker' som kännetecknar lösningsfokuserat respektive narrativt arbetssätt. T.ex utforskandet av mirakelfrågan i lösningsfokuserat arbetssätt respektive externaliseringen av problemet i narrativt arbetssätt.

Från modernism till postmodernism

Från mitten av 1600-talet till sent 1800-tal förändrades den medeltida synen på världen, människan, samhället, religion, politik, konst och musik. Upplysningstiden, människans blomstringsperiod som den kallas, innebar att nya vetenskapliga och filosofiska riktningar förändrade den västerländska världsbilden. Det kännetecknande för upplysningstidens filosofi var bl.a betoningen på logik, förnuft, rationellt tänkande och objektivitet. Staten tog över mycket av den makt som kyrkan och religioner innehåft, politiska system skapades där embryot till demokrati och byråkrati växte fram. Stora samhällsliga förändringar skedde genom industrialismen från 1700-talet och framåt. Teknik, medicin, psykologi, sociologi, ekonomi, statsteori och samhällsutveckling förändrades och utvecklades liksom konst, musik, arkitektur och litteratur. Ur detta växte dominerande meta-teorier fram som till exempel Positivism, Behaviorism, Darwinism, Kapitalism, Marxism och Psykoanalys. Vi kallar denna era för modernismen. (Johnsen, A & Torsteinsson, V.-W. 2015; Gergen, K.J., 2015)

Under 1950-1960 talet började dessa stora dominerande meta-teorierna att ifrågasättas. Inom konst, musik, arkitektur, psykologi, sociologi och lingvistik började nya sätt att se på, förklara och beskriva verkligheten spridas.. Det som kom att kallas den postmoderna eran, förändrade synen på epistemologi. Modernism präglades av det positivistiska perspektivet, där verkligheten är en konstant som kan beskrivas objektivt, och där logik och förnuft definierar verkligheten med sanna begrepp och språket sågs som en symbolisk representation av verkligheten. (Anderson, H., 2012; K. Gergen, 2015; Bubenzer, D.L. & West, J.D., 1993; Chang, J. et al., 2012; Chang, J. et al., 2013)

Konstruktivism och Socialkonstruktionism

Ur denna postmoderna era växte konstruktivism och social konstruktionism fram. Dessa båda begrepp ifrågasätter den positivistiska världsuppfattningen att "världen finns där att se och den är som den är" (Gergen, K 2015, sid 30). Verkligheten är en social konstruktion baserad på hur vi definierar och beskriver den. Berger/Luckman skriver;

"Everyday life presents itself as a reality interpreted by men and subjectively meaningful to them as a coherent world. --- It is a world that originates in their thoughts and actions, and is maintained as real by these.

Before turning to our main task we must, therefore, attempt to clarify the foundations of knowledge in everyday life, to wit, the objectivations of subjective processes (and meanings) by which the *intersubjective* commonsense world is constructed” (Berger, P och Luckman, T, 1966, sid 23)

Berger och Luckman definierar här den socialkonstruktionistiska idén. Vardagslivet framställer sig själv genom de subjektiva tolkningar människor gör, som ger världen för dem ett sammanhang. Den socialkonstruktionistiska teorin hävdar alltså att hur vi förstår, tolkar och beskriver den yttre verkligheten som vi lever i, blir konstruerad, dvs den ges mening av varje individ utifrån den individens egen historia och sociokulturella och relationella sammanhang.

Socialkonstruktionismen säger inte att det inte finns en verklighet. Våld utövas, stormar härjar, fåglar häckar och bebisar skriker – det är verkliga händelser och fenomen. Men det är när vi ger det mening som vi konstruerar verkligheten. Det är när vi beskriver, pratar om, tolkar, värderar och ger verkligheten mening som vi konstruerar den. Det socialkonstruktionistiska förhållningssättet till världen kritiserar ibland för att t.ex våld i nära relationer eller andra typer av övergrepp ses som ”konstruktioner”, och därmed bortförklara eller minimera dess allvar. Det är, som framgår ovan, en grov feltolkning av socialkonstruktionism. Det handlar om att alla som är berörda av ovanstående problem ger det sin egen subjektiva mening och förmedlar det genom sitt språk. (Gulerce, A., 1995/a.; Gulerce, A., 1995/b.; Levine, L. & Fish, L., 1999.; Gergen K 2015).

Kenneth Gergen beskriver skillnaden mellan konstruktivism och konstruktionism genom att ”konstruktivism placerar ursprunget till kunskap i individens sinne, medan social konstruktionism placerar ursprunget till kunskap i sociala processer. Konstruktivism betonar ett starkt individualistiskt perspektiv. Konstruktionism betonar ett starkt relationellt perspektiv”. (A.a, sid 30)

Socialkonstruktionismen innebär således en ny postmodern epistemologi där synen på kunskap skiljer sig från tidigare synsätt, som t.ex positivism och empirism. I vissa sammanhang har uttryck för det sistnämnda beskrivits som ’att se det universa’ och socialkonstruktionism ’att se det multiversa’. I min studie kommer jag att anlägga ett socialkonstruktionistiskt perspektiv i analysen av familjeterapisessionen.

Språkets betydelse

Genom språket förmedlar och samskapar jag min och andras konstruktioner av verkligheten. Den konstruktion av verkligheten som jag därmed skapar kallar jag också i många sammanhang för *min kontext*. De konstruktioner av verkligheten som familjemedlemmar har med sig till familjeterapeutiska sessioner kan jag därmed också se som *deras kontext*. (Bavelas, J., Gerwing, J. & Healing, S., 2017; De Jong, P., Bavelas, J. & Korman, H., 2013)

Watzlawick, Bavelas och Jackson beskriver i sitt verk ”Pragmatics of human communication” fem centrala aspekter av kommunikation som bildar ett slags funktionsbeskrivningar; 1) man kan inte inte-kommunicera, 2) all kommunikation innehåller både ett innehållsbudskap och ett relationsdefinierande budskap, 3) relationer är beroende av hur vi kommunicerar, 4) yttranden består av digital och analog budskap - vad respektive hur – därav att ett yttrande kan innehålla två motsägelsefulla budskap, 5) kommunikation är antingen symmetrisk eller komplementär. (Watzlawick, P., Beavin, J.H. & Jackson, D.D., 2011).

Karl Tomm har uttryckt att ”språket finns inte i oss – det finns mellan oss” (föreläsning på CFTC). Språkets funktion är social. Att jag pratar blir meningslöst om ingen lyssnar. Det

jag har sagt får inte mening bara för att jag har sagt det. Det får mening först när någon annan har lyssnat på och värderat det jag har sagt. Maturana skriver "Everything said is said by someone. Every reflection brings forth a world". (Maturana, H, F, Varela 1992, sid 26) När någon har sagt något har någon lyssnat, dvs varit i en observerande position, och språket blir meningsskapande i våra relationer och interpersonella interaktioner, vilket för mig kärnan i det socialkonstruktionismen hävdar: att verkligheten är socialt skapad i språket. Bateson menar att en viktig skillnad är den mellan kontext och dess innehåll. Ett ord kan bara förstås i den kontext som det uttalas som i sin tur bara kan förstås i relationen mellan de som talar. (G. Bateson, 1972).

Maturana och Varela skriver att språket från den talandes perspektiv blir *beskrivningar av beskrivningar* (språket sätter ord på – beskriver- det individen redan inför sig själv har 'beskrivit/definierat) och från den observerandes (lyssnarens) perspektiv blir lyssnandet att göra *distinktioner av distinktioner* (sin egen förståelse av den andres förståelse). Detta för att språket hänger ihop så som Bateson beskriver det. Ett yttrande kan bara förstås i sin kontext som i sin tur får mening i en relation. (Bateson, G., 2000, sid 400; H. Maturana & F. Varela, 1987, sid 211).

Språkspel

Wittgenstein formulerade sin teori om språkets funktion i vardagliga sammanhang som ett "språkspel". Wittgenstein skriver att det är "---avsett att framhäva att *talandet* av språket är en del av en aktivitet eller av en livsform" (L. Wittgenstein, 3:e utg, 2012, #23, sid 21). Jag förstår begreppet 'språkspel' som den vardagliga aktivitet av talandet som vi använder för att samskapa förståelse och mening.

Men Wittgenstein menade också att språket ofta leder till missförstånd då vi försöker tolka det som sägs. Han skriver; "All förklaring måste bort, och enbart beskrivning träda i dess ställe" och "Filosofin är en kamp mot förhållandet av vårt förstånd genom vårt språk" (a.a, #109, sid 60). Jämför barnets språkinläring. Det är från början enbart genom talandet som en beskrivande aktivitet som barnet lär sig språket. När barnet blir äldre börjar orden få en mer komplex innebörd av mening.

Jag minns själv ett moment från när jag var ca 7 år gammal. Jag och några kamrater lekte ta-fatt i trapphuset i 7 våningshuset vi bodde i. Nere i källaren fanns en stor tjock ståldörr där det stod "SKYDDSRUM". Jag förstod aldrig det ordet och läste det fonetiskt som bokstäverna bokstaveras; "s-k-y-d-d-s-r-u-m". Jag förstod alla bokstäver och kunde sätta ihop dem och läsa dem fonetiskt med dess grunduttal men det var obegripligt för mig vad det betydde. En dag klack det till i mig och jag stannade upp. Läste texten SKYDDSRUM fonetiskt rätt och förstod; ett rum att söka skydd i. Bokstäverna och ordet fick en mening som det aldrig tidigare haft för mig. Jag glömmet aldrig det momentet. Idag tänker jag på det som ett bevis för socialkonstruktionismens giltighet. Hade någon då, på den tiden, förklarat för mig att 'skydds' (fonetiskt uttalat med bokstävernas grundform: s-k-y-d-d-s) är de små hålen i betongväggen inne i källarens rum hade jag sannolikt trott på det (en tid). Ett rum med skydds.

Steve de Shazer och Insoo Kim Berg skriver att det 'språkspel' som uppstår i en terapeutisk aktivitet är den enhet som vi kan analysera. De skriver att 'språkspel' fungerar som ram runt möjliga 'meningsbeskrivningar' och som gräns mot nonsenskommunikation. Utanför 'språkspels' ramar existerar bara nonsens, dvs meningslöst prat. (S de Shazer & I K Berg; 1992, sid 76)

Jag förstår det som att Wittgenstein menar att språket både kan förvilla oss och skapa begriplighet (de Shazer, a.a) och att det är först när språket skapar begriplighet som det blir meningsfullt och det är när handlingar och händelser återges i språket på ett konkret och

begripligt vis. Mina distinktioner av familjens distinktioner behöver därför vara grundat i den ram som deras meningsbärande berättelser utgör och att jag som terapeut ska avhålla mig från att gå utanför den ramen. Det betyder inte att jag som terapeut inte kan intervensera på olika sätt. T.ex att jag kan initiera reflexivitet på olika sätt (se nedan) baserat på mina erfarenheter och min kunskap eller introducera hypoteser baserat på vår dialog, som jag tror kan vara terapeutiskt användbart för familjen. Det jag förstår som det viktiga är att dessa interventioner sker inom ramen för familjens meningsbärande berättelse och att det alltid är familjemedlemmarna som har tolkningsföreträdet om huruvida det är till hjälp eller ej.

Terapeuten kan således, med utgångspunkt från den ramen, göra ”distinktioner av distinktioner”, dvs skapa utrymme för reflexivitet genom sina egna observationer, yttranden om dessa och sina olika typer av frågor. På det viset kan terapeuten bibehålla neutralitet och samtidigt ta ansvar för sin roll som terapeut – dvs bidra till att familjen hittar lösningar på de problem som fört dem till terapin.

Karl Tomm talade ofta om vikten av att göra distinktioner av klientens distinktioner. De distinktioner jag gör både avgörs av och påverkar mitt lyssnande. (K. Tomm; föreläsning på CFTC). I den tredje artikeln i serien ”interventive interviewing” (K. Tomm: 1988) skriver Karl Tomm om ’strategisering’, dvs att jag som terapeut alltid måste välja vilken typ av fråga jag ska ställa, vilket avgörs av den distinktion jag gör, och det är en färdighet och ett förhållningssätt som utgör en viktig del av det terapeutiska hantverket.

Samtidigt betonar Karl Tomm vikten av att respektera familjens autonomi, dvs upprätthålla neutralitetsprincipen, som Milanoteamet utvecklade. Neutralitetsprincipen innebär en respekt för familjens autonomi, att avgöra om terapeutens reflexiva frågor accepteras eller avvisas och terapeuten accepterar familjens respons i detta. (Tomm, K., 1984/a; Tomm, K., 1984/b)

De-konstruktion och konstruktion

Uttrycket ’dekonstruktion’ kommer ursprungligen från den franske filosofen Jaques Derrida som hör till de tongivande filosoferna i den postmoderna epistemologin. Han använde begreppet dekonstruktion i ett större samhällligt, politisk och filosofiskt perspektiv (Lawlor, Leonard, 1991). Dekonstruktion i familjeterapeutiska samtal syftar på att uppmärksamma och utforska skillnader mellan det uttalade ordet och dess olika möjliga meningsbärande innehåll.

Det är en av hörnstenarna i den socialkonstruktionistiska teorin: vår verklighet är en social konstruktion och kan alltså även de-konstrueras, genom att den mening individen har fäst vid en upplevelse, ett sammanhang eller en familjeproblematik, kan sättas i ett relationellt och kontextuellt perspektiv och ges ett nytt önskat meningsbärande innehåll. Därav de-konstruktion som begrepp. (Anderson, H., Brodin, C. & Hopstadius, K., 1999; Gergen, K.J., 2001; Shazer, S. & Berg, I., 1992, sid 79).

Michael White skriver att dekonstruktion i en terapeutisk kontext innebär att utforska en viss livserfarenhet i relation till dess kontrasterande erfarenhet. Till exempel en erfarenhet av svek kan utforskas i relation till önskan om tillit och förtroende. I den narrativa terapin är de externaliserande samtalen en väg att dekonstruera problembeskrivningar. (White, M, 2007)

Detta sammanfaller med det Karl Tomm syftar på med reflexiva kontextförändrande frågor. Reflexiva frågor, med intentionen att utforska problembeskrivningar i relation till deras kontextuella motsats, kan skapa en förändring i de distinktioner familjemedlemmar gör av problemet. (Tomm, K. 1987/b, sid 6)

Michael White skriver också om begreppet *personlig agens* som är en central aspekt i konstruktionistisk terapi. Begreppet Empowerment ligger nära och med begreppet *personlig agens* syftar Michael White på att stärka en familjemedlems egen motivation och drivkraft för att bli mer proaktiv i en problemlösande riktning. (White, M. & Karlsson, L.-C., 2012)

Begreppet de-konstruktion syftar alltså på en process där en uppfattning om problemet i familjen, dvs den konstruktion familjemedlemmar har gjort av problemet, utforskas på ett sätt där alternativa förklaringar och orsak-verkan samband kan upptäckas, som gör att den ursprungliga konstruktionen förändras. I en familj har sannolikt familjemedlemmarna olika unika uppfattningar och sätt att beskriva problemet. Genom att identifiera dessa skillnader (distinktioner) kan problemet dekonstrueras. Återigen är språket det centrala. Varje uttalande från familjemedlemmar och terapeuten ingår i deras gemensamma *språkspel*. (Shazer, S och Berg I.K, 1992). Baserat på Bateson att ett uttalande endast kan förstås i relation till sin kontext, (Bateson, G., 2000, sid 408) menar de Shazer och Berg att kontexten också kan förändras och därmed betydelseerna i språkspelen. Genom reflexiva frågor om skillnaderna i familjemedlemmarnas kontextuella uppfattning om problemet och de beskrivningar familjemedlemmar gör kan förändringar ske i båda domänerna; problemets kontextuella uppfattning kan förändra den språkliga beskrivningen och språkets konstruerande av problemet kan förändra den kontextuella uppfattningen. (Shazer, S. & Berg, I., 1992).

Den terapeutiska intervjun och terapeutens färdigheter att formulera frågor

Karl Tomm skrev 1987-1988 tre artiklar som beskriver den terapeutiska intervjun. *Interventive Interviewing* är huvudtiteln med tre olika teman. (Tomm, K. 1987/a, Tomm, K. 1987/b och Tomm, K. 1988) Milanoteamets arbete (Selvini, M.P. et al., 1980) hade inspirerat Tomm, och han skrev dessa artiklar i en strävan att tydliggöra deras arbetssätt. (Tomm, K. föreläsning på CFTC augusti). Det första temat som Karl Tomm utvecklar är vikten av att vara i en utforskande position där terapeuten är uppmärksam på familjens språk och berättelse, och samtidigt ha ett strategiskt tänkande baserat på vilka intentioner terapeuten har med sina frågor och vilken effekt terapeuten vill uppnå.

Karl Tomm skriver i den första artikeln: "Continual movement on the part of the therapist in relation to the movements of the client or family is essential if therapists are to become more refined in structural coupling with them in the therapeutic system." (Tomm, K, 1987/a sid 4). Karl Tomm refererade ofta till Humberto Maturanas och Francisco Varelas teorier som de presenterar i boken "The Tree of Knowledge. (H. Maturana och F. Varela, 1987(1992). De skriver att en individ är strukturellt determinerad av sina biopsykosociala förutsättningar. Vårt nervsystem utgör grunden för denna strukturella determination. Nervsystem är dock föränderligt – det har en plasticitet. Individen ingår i strukturella kopplingar med andra strukturellt determinerade individer. Språket är det som frambringar (bring forth) världen och de sociala konstruktioner vi gör. De skriver; "We humans are only humans in language" (aa. Sid 212).

Styrkan i familjeterapeutiskt arbete är att alla familjemedlemmar intar en observerande och konstruerande position. I en individualterapi blir det lite svårare, då klienten endast har sin egen röst (och terapeutens) att relatera till.

I den första artikeln i serien skriver Karl Tomm om begreppet cirkularitet. Han inleder med att konstatera att begreppet, som ursprungligen kommer från Milano teamet, har vållat en del förvirring. Han menar att det beror på en miss i att koppla begreppet till första- respektive andra ordningens cybernetiska perspektiv. Det är stor skillnad i att se cirkulära faktorer i det observerade systemet (familjen som enhet) och att se dem i det observerande systemet (terapeuten-familjen som enhet). Denna distinktion separerar ett första ordningens cybernetiska perspektiv (det förstnämnda) från ett andra ordningens cybernetiska perspektiv. Tomm beskriver en skillnad i synsätt baserad på vilken konceptuell hållning terapeuten utgår ifrån. Karl Tomm definierar cirkularitet (av andra ordningen) som en riktlinje för terapeutens intervju och som tillämpas i en ständigt upprepande feedback i det observerande systemet. Tomm skriver att cirkularitet associeras till den dynamiska strukturella språkliga koppling

mellan familj och terapeut som gör det möjligt för terapeuten att göra distinktioner om familjen. Tomm skriver att detta, som en kontextuell hållning, innebär att terapeuten behöver utveckla en omedelbar/närvarande känslighet för nyanser i sin egen sensoriska respons i den upprepande interaktionen med klienter. (Tomm, K. 1987/a, sid 3)

Därav vikten av cirkulära och reflexiva frågor i terapin. Som jag förstår Karl Tomm här, menar han med "structural coupling" att det är i relationer som vi samskapar mening genom att vara språkligt och relationellt kopplade till varandra. De frågor terapeuten ställer har ett syfte att få familjemedlemmar att inta en observatörsposition för att reflektera över sina egna och andras distinktioner - sociala konstruktioner – deras språkspel – där de cirkulära och reflexiva frågorna har den största terapeutiska förändringspotentialen. (a.a).

Ett annat perspektiv på cirkulära frågor beskrivs av Diorino och Tseliou som kopplar det till hur neutralitet upprätthålls i relation till skuldfrågor och anklagelser som går ut på att en familjemedlem orsakar problem. Genom det cirkulära förhållningssättet skapas ett heterogent synsätt som stimulerar reflexiva perspektiv, vilket blir ett mer konstruktionistiskt förhållningssätt. (Diorinou, M. & Tseliou, E., 2014)

Här är det också intressant att koppla ihop ovanstående med det Gosvell, et al beskriver i vad de kallar "The Galveston Declaration"; ett förslag om grundläggande värderingar som kan utgöra en samlande beskrivning för konstruktionistiskt inriktade familjeterapeuter. De postulerar ett antal satsar som utgår från ett andra ordningens cybernetiska perspektiv, och kontrasterar det mot ett första ordningens cybernetiska perspektiv. Deras nyckelteman är; föredra pluralism vs singularitet, föredra flöde vs statiskt, föredra öppnande vs förslutande, föredra resurs/styrkefokus vs brist/problemfokus. (Gosnell, F. et al., 2017)

Genom definitionen av den andra ordningens cybernetiska position betraktar terapeuten emellertid inte sig själv som observatör av ett familjesystem. Terapeuten och familjemedlemmar skapar tillsammans ett observerande system. (Anderson, H., Brodin, C. & Hopstadius, K., 1999; Scott, Bernard, 2011; Tomm, K., 1998) ¹

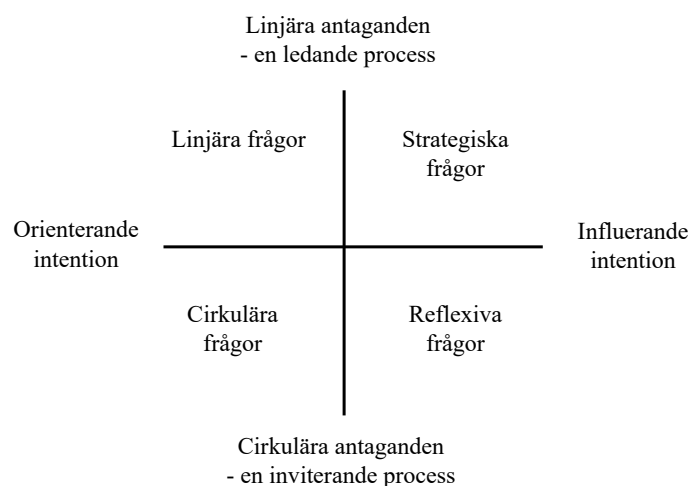
Därför blir terapeutens egna observationer i detta terapeutiska system vägledande för hur terapeuten formulerar sina frågor, påståenden och olika former av yttranden som bidrar till den samskapande terapeutiska processen. Det är vad Karl Tomm skriver om i den tredje artikeln som har titeln; Intending to Ask Lineal, Circular, Strategic, or Reflexive Questions? I den artikeln utvecklar Karl Tomm beskrivningen av den terapeutiska konversationen. Den liknar förstås inte andra vardagliga konversationer vi har med människor som vi inte ingår en terapeutisk kontext med. (Tomm, K. 1988)

Den terapeutiska kontexten bygger på terapeutens ansvar att bidra till en förändring i klientens/familjemedlemmars problematiska erfarenheter och situation. Terapeutens intentioner måste därför präglas av denna kontextuella överenskommelse. I det arbetet har terapeuten möjlighet att interвенера på olika sätt. Karl Tomm skriver i den första artikeln om dessa val. Den andra artikeln (beskrivs nedan) handlar om reflexiva frågor. Den här, tredje artikeln (K. Tomm 1988), handlar om terapeutens intentioner med sina yttranden. Karl Tomm beskriver i denna artikel fyra typer av frågor, baserade på två olika intentioner; orienterande och influerande. Dessa är *Linjära frågor*, *Cirkulära frågor*, *Reflexiva frågor* och *Strategiska frågor*. Karl Tomm har inspirerats i hög grad av Milanoteamets arbeten och i två artiklar utvecklar och förtydligar Karl Tomm deras arbetssätt. Det har utgjort en grund för det Tomm skriver i en här artikeln (Tomm, K, 1984/a och 1984/b). Bild 1 nedan illustrerar den modellen.

---

¹ Första ordningens cybernetiska position innebär att betraktaren uppfattar sig oberoende av det *observerade* systemet och att en observation av ett system kan göras utan att observatören påverkar eller påverkas av systemet. Den andra ordningens cybernetiska position innebär att observatören och det observerade systemet bildar ett system som blir ett ömsesidigt *observerande* system, dvs observatören kan inte observera ett system utan att samtidigt påverka och påverkas av systemet.

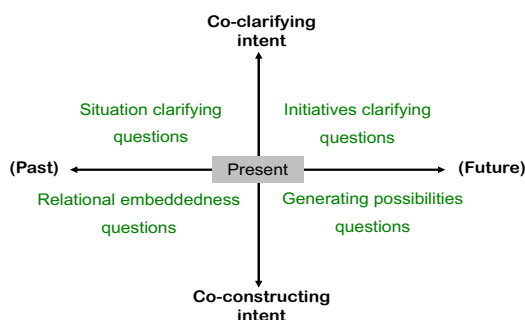
Bild 1, från den tredje artikeln. (Tomm, K. 1988)

Denna modell har under decennier varit en vägledande modell för systemisk intervjuetodik. Karl Tomm har dock vidareutvecklat modellen tillsammans med Carsten Hornstrup, en dansk organisationskonsult². Anledningen är att det linjära antaget i den ursprungliga modellen representerar en positivistisk/empiristisk grundsyn. Den utvecklade modellen är helt igenom socialkonstruktionistisk. Bild 2 nedan illustrerar den reviderade och utvecklade modellen.

Bild 2, powerpoint presentation från 'externship', augusti 2019

The final revised framework (the #3 iteration)

² Karl Tomm har ännu inte skrivit någon artikel om den utvecklade modellen. Han har presenterat den sammanfattningsvis på korta seminarier och under det två veckors externship jag deltog i gick han igenom den mer grundligt.

Som framgår av bilden har intentionsaxeln flyttats till en vertikal axel och bytt namn och en ny axel – en tidsaxel - har ersatt den linjära-cirkulära axeln. De två typer av frågor som i den ursprungliga modellen kallades för cirkulära- respektive reflexiva frågor har i princip bara fått nya namn. Det centrala med den nya utvecklade modellen är betoningen på det samskapande förhållningssättet och att tidsperspektivet utgår från ett här- och nu perspektiv. Dåtid och Nutid är inom parentes, vilket syftar på att de alltid står i relation till här- och nuperspektivet.

Ett annat, lösningsfokuserat perspektiv, på intervjun som intervention beskrivs av Lipchik och de Shazer och i sin artikel 'the purposeful interview', där de omformulerar begreppen linjära och cirkulära frågor till i princip samma begrepp som Tomm använder här; orienterande och influerande. En skillnad är deras mer manualiserade process för intervjun i specifika teman; första mötets alliansbyggande, fokusera klientens uppmärksamhet på lösningsbyggande snarare än problembeskrivande och formulera tydliga mål för att i efterkommande samtal fokusera på ansträngningar och framsteg i att nå målen. (Lipchik, E. & De Shazer, S., 2017)

Den ursprungliga modellen har kvar sin användbarhet men den nya utvecklade modellen har en tydligare passform i socialkonstruktionistiskt grundad familjeterapi.

Reflexivitet och reflexiva frågor

I den andra artikeln (K. Tomm 1987/b) i serien förklarar och beskriver Karl Tomm begreppet "reflexivitet" och olika typer av reflexiva frågor. Det är viktigt här att notera en skillnad mellan Tom Andersens begrepp *reflekterande processer* och begreppet *reflexivitet* som Karl Tomm använder. Tom Andersen beskriver hur det reflekterande teamet återberättar sina upplevelser, tankar och erfarenheter av det samtal som de observerat, inför det terapeutiska systemet, som då enbart lyssnar. (Andersen, T., 1987 ; Andersen, T. & Weine, B., 1994).

Karl Tomm beskriver reflexiva frågor som frågor med intentionen att främja självläkande hos en individ eller familj genom att aktivera reflexivitet mellan de meningsbärande sociala konstruktioner (distinktioner) som individen eller familjen har, *inom* familjesystemets befintliga värdesystem. De reflexiva processerna gör det möjligt för familjemedlemmar att generera eller generalisera nya konstruktiva mönster av kognitioner och beteenden på egen hand. (Fri översättning från K. Tomm 1987/b, sid 4).

Karl Tomm hänvisar här till arbeten av Pearce, W. B. och Cronen, V. E. (1980) samt Cronen, V. E, Johnson, K. M. och Lannamann, K. W (1982). Deras arbete ledde dem fram till en teori de kallade för "Coordinated Management of Meaning" (CMM). De menar att språket är en komplex interaktiv process där mening genereras, bevaras eller förändras i upprepat samspel mellan individer. Det är inte linjära processer mellan 'sändare' och 'mottagare' utan komplexa cirkulära processer. De identifierade två typer av regler som organiserade hur mening genereras: *regulativa* (handling) respektive *konstituerande* (mening). De regulativa reglerna beskriver hur vissa beteenden kan förväntas i vissa givna situationer. Karl Tomm tar ett exempel att om någon förolämpar en annan person förväntas den personen försvara sig. Det blir en regulativ regel som alla kan förstå och som överensstämmer med en social konstruktion.

De konstituerande reglerna beskriver processer där mening kopplas till beteenden, händelser, relationer och uttalanden. Karl Tomm tar ett exempel där två vänner diskuterar något. I diskussionen kanske relationen av vänskap bevaras och samförstånd råder i diskussionen. Men om samtalet tar en vändning som gör att relationen förändras och ovänskap uppstår, har det skett en förändring i de konstituerande reglerna mellan dessa två personer. Det omvända kan också ske. Föräldrar i en stark konflikt, eller förälder-barn relation i en stark konflikt, kan förändras från konfliktfylld till förstående och mer harmonisk. Därför

är det i synnerhet de konstituerande reglerna som är av betydelse när vi talar om reflexiva frågor.

Cronen och Pearce beskriver vidare att de meningsbärande attribut som är kopplade till en händelse, beteende, relation eller uttalande står i ett hierarkiskt förhållande där viss mening kan ha en starkare hierarkisk position i relation till ett annat meningsbärande attribut. Detta kan bero bl.a på individernas relation, historia eller socio-kulturella faktorer. Denna hierarkiska ordning är inte statisk utan befinner sig i ett cirkulärt sammanhang där deras inbördes relation påverkar varandra reflexivt. Cronen och Pearce beskriver att en förändring i den reflexiva processen mellan dessa hierarkier kan bidra till att de förändras endast i mycket liten grad, så att dess grundelement bevaras. De kallar detta för en reflexiv loop benämnd "charmed loop". Karl Tomm beskriver det som en förändring av första ordningen. Men ibland leder det till en omvälvande förändring där den hierarkiska ordningen radikalt förändras. Den reflexiva loopen kallar de för "strange loop" som kan ses som motsvara begreppet förändring av andra ordningen. (Pearce, W.B. & Cronen, V.E., 1980; Cronen, V.E., Johnson, K.M. & Lannamann, J.W., 1982)

Karl Tomm skriver att den terapeutiska effekten av reflexiva frågor kan möjliggöras genom 'charmed loops' eller av 'strange loops'. Frågorna i sig blir enbart utforskande och kan av familjemedlemmen bli i form av stimuli eller utmaningar. Frågorna i sig blir alltså i bästa fall enbart utlösande av någon form av reflexiv process hos individen – en charmed loop eller en strange loop. Det är processer som terapeuten aldrig kan avgöra utan den processen äger givetvis alltid familjemedlemmen. Terapeuten bör därför utveckla sin intervjumetodik med fokus på att initiera reflexivitet i den terapeutiska dialogen. Den förändring som reflexiva frågor kan utlösa - strange loops - är en förändringsprocess i familjesystemets sociala konstruktioner, kommunikation och samspel. Därav menar Karl Tomm, att den viktigaste förklaringen till terapeutisk effekt är *reflexivitet* – inte *insikt*. Karl Tomm skriver; "Change occurs as a result of alterations in the organization and structure of the family's pre-existing system of meanings. Given this formulation, the basic mechanism of change is not insight, but reflexivity." K.Tomm (1987b, sid 4).

Maturana och Varela är inne på på samma spar i sin bok 'The tree of knowledge'. De skriver: "Tradition consists of all those behaviors that in the history of a social system have become obvious, regular and acceptable. Since they do not require reflection to be generated, they are invisible unless they fail. That is when reflection steps in". (H. Maturana och F. Varela, 1987(1992, sid 242).

8 olika kategorier av reflexiva frågor

Karl Tomm beskriver åtta övergripande typer av reflexiva frågor. De är:

- 1 Framtidsorienterande frågor (Future-Oriented Questions)
- 2 Observerande perspektivfrågor (Observer-Perspective Questions)
- 3 Övåntade kontextförändrande perspektivfrågor (Unexpected Context-Change Questions)
- 4 Inbäddade (förändrings)förlagsfrågor (Embedded-Suggestion Questions)
- 5 Normativ-jämförande frågor (Normative-Comparison Questions)
- 6 Distinktionsklarifierande frågor (Distinction-Clarifying Questions)
- 7 Frågor som introducerar hypoteser (Questions Introducing Hypotheses)
- 8 Processavbrytande frågor (Process-Interruption Questions)

Framtidsorienterande frågor (Future-Oriented Questions)

De framtidsorienterade frågorna syftar till att utforska personliga framtidsdrömmar, mål och förhoppningar samt relationella framtida önskade scenarion. Det kan också vara att utforska förväntningar på varandra inom familjesystemet. Framtida 'värsta scenario-frågor' (katastroftankar) också kan vara användbara som ingång till formuleringar av mål och önskad förändring.

Observerande perspektivfrågor (Observer-Perspective Questions)

Dessa frågor syftar till att stimulera familjemedlemmar att observera varandras upplevelser, känslor och erfarenheter. Karl Tomm skriver att det är omöjligt att empatiskt förstå en annan utan att först observera den personens erfarenheter. På samma sätt blir förändringsbenägenheten beroende av att jag har tagit in 'den andres' erfarenhet av hur mitt beteende har sårat och skadat relationen. Som jag ser det blir denna typ av frågor cirkulära med intentionen att stimulera till ett reflexivt observerande av sig själv. Ytterligare ett syfte med dessa frågor är vad Karl Tomm kallar 'tankeläsafrågor', dvs att den tillfrågade får reflektera över vad 'den andre' kan ha tänkt, haft för avsikter eller känsla. En fördel med familjeterapin, när flera personer ur familjen är med i samtalet, är att alla får möjlighet att vara i observerande respektive beskrivande position. Karl Tomm skriver om att 'höra andras hörande' och 'se andras seende'. Det är genom observationsperspektiv frågor vi kan stimulera familjemedlemmar till denna reflexivitet.

Oväntade kontextförändrande perspektivfrågor (Unexpected Context-Change Questions)

Dessa frågor syftar till hur en beskrivning (en distinktion) står i relation till en motsatt beskrivning (distinktion). T.ex står beskrivningen 'besviken' i relation till att vara 'nöjd' och beskrivningar av mål står i relation till problem, saknad står i relation till längtan etc. Genom att ställa den här typen av frågor utforskar vi dessa motsatta distinktioner. Genom att förändra familjemedlemmars uttryckta perspektiv kan terapeuten stimulera dem att se/uppfatta det de inte tidigare har sett/uppfattat. Detta är exempel på de-konstruerande dialoger.

Inbäddade (förändrings)förslags frågor (Embedded-Suggestion Questions)

Den här typen av frågor syftar till att till 'bädda in' en idé om förändring som familjemedlemmar i dialogens moment inte kan se i en fråga eller formulering. Terapeuten kan få idéer som kan vara värda att utforska. Det är viktigt att dessa 'inbäddade' förändringsfrågor formuleras tentativt och att terapeuten intar en neutral position till klientens svar vad det än blir. Syftet är inte att terapeuten ska pusha förändring eller alltför påstridigt försöka sälja in sina idéer.

Normativ-jämförande frågor

Karl Tomm skriver att familjers olika former av problemmönster kan få dem att känna sig 'onormala' eller avvikande. Terapeuten kan ställa reflexiva frågor om skillnader mellan familjens situation med etablerade sociala normer, normer runt barns utveckling och om kulturella normer. Istället för att utforska skillnader kan terapeuten också välja att utforska likheter, särskilt om familjen är i behov av ett mer hållande bemötande från terapeuten. I situationer när en familjemedlem har allvarigare problem kan frågor som syftar till att uppnå former av inkluderande normalisering vara hjälpsamt, t.ex att man inte är ensam om att ha ett

visst problem eller att problemet har en koppling till yttre faktorer (en form av externalisering).

Distinktionsklarifierande frågor

Distinktioner är ett begrepp som ursprungligen kommer från Homberto Maturanas teori om hur levande väsen urskiljer det som är viktigt att observera. Det är en viktig funktion i mänskligt samspel och kommunikation. (Maturana, H.R. & Varela, F.J., 1992) En del av de distinktioner vi gör är uppenbara. Andra är lite mer svårdefinierade. I en terapi kan det stimulera till självobservation om terapeuten försöker hjälpa till med att klarifiera distinktioner inom och mellan individer i familjesystemet. Dessa distinktioner kan handla om viktiga meningsbärande aspekter i relationer, kommunikation, samspel, händelser och personliga dilemman/framsteg.

Hypotesintroducerande frågor

Terapeuten gör hela tiden observationer av processen i terapin. Dessa observationer kan formuleras i termer av kliniska hypoteser som kan orientera terapeuten om viktiga frågor som kan ställas för att stimulera den terapeutiska processen. De kan hjälpa familjen att öppna upp för nya tankar och reflektioner om de formuleras som frågor. Det kan vara att utforska uppreppande mönster, olika former av försvarsmekanismer, problematisk respons, grundläggande behov och alternativa motiv. Det kan också vara tentativt formulerade förklaringar av processer och mönster som terapeuten utifrån sin erfarenhet och kunskap ser i terapin. Att delge familjen dessa är en av terapeutens uppgifter.

Processavbrytande frågor

Dessa frågor syftar till att avbryta 'störande' processer, som t.ex gräl mellan föräldrar med cirkulära frågor till övriga familjemedlemmar eller den ena parten. Det kan också vara att utforska relationen mellan terapeut och familjemedlem om terapeuten har gjort en intervention som en familjemedlem reagerar negativt på. Ytterligare variant är att en processavbrytande fråga kan skapa utrymme för varianter av de ovannämnda frågorna.

4 Metod

Här kommer jag först att redogöra lite för min egen personliga process in i det här temat. Därefter kommer jag att redogöra för etiska överväganden, urval, analysmetod, operationalisering av mina frågeställningar, validitet, reliabilitet och generaliserbarhet samt personliga reflektioner som är viktiga ur metodhänseende.

Min process

Jag bestämde mig tidigt för att studera och skriva om något som handlar om familjeterapi. Jag var från början inne på att studera ”hur nära klientens språk är terapeutens språk”. Jag har en egen personlig strävan i min terapeutiska praktik att uppmärksamma klientens exakta yttranden och ord och utgå från det i dialogen och samskapandet med familjemedlemmar.

När min idé om att studera ’språket’ i familjeterapeutiska sammanhang började ta form kände jag att det inte var tillräckligt fokuserat och avgränsat. Efter en tids funderande kom jag fram till att min studie skulle fokusera på reflexivitet i familjeterapisessioner. Min första idé var att använda mig av egna inspelade familjeterapisamtal. Jag diskuterade idén med flera olika personer på Göteborgs Universitet, kurskamrater och andra bekanta som har förankring i psykoterapeutiskt arbete. Jag fick många olika synpunkter, allt från att det absolut inte är okay till att det är absolut möjligt.

Jag och min uppsatshandledare diskuterade förslaget och vi kom fram till att det var många etiska och vetenskapliga aspekter som måste hanteras om det överhuvudtaget var lämpligt. Framförallt problemet med att forska på sig själv/sitt eget arbete och att familjerna de facto var i en beroendeställning till mig.

Efter att ha övervägt dessa olika aspekter beslutade jag mig för att söka efter andra alternativ. Några sådana olika alternativ var t.ex att studera tidigare godkända transkriberade samtal från äldre filmer med Steve de Shazer och Insoo Kim Berg. Jag övervägde också att söka fallexempel av familjeterapier i litteraturen, t.ex från Minuchin, Milanoteamet och från MRI. Det som slutligen blev mitt alternativ var att analysera en terapisesession med två föräldrar som utgjorde materialet i en doktorsavhandling av Olga Sutherland, på Calgary University. Olga Sutherland studerade *samskapande*, ur ett socialkonstruktionistiskt perspektiv, genom att göra en konversationsanalys på en familjeterapisession där Karl Tomm var terapeuten med titeln: *”Therapeutic collaboration: Conversation analysis of couple therapy”*. Sutherland, O (2008). I hennes avhandling fanns hela det transkriberade terapeutiska samtalet som bilaga, vilken jag återanvänder i min uppsats.

Etiska överväganden

Humanistisk- samhällsvetenskapliga forskningsrådet och Vetenskapsrådet för humaniora och samhällsvetenskap antog i mars 1990 fyra etiska principer för forskning inom området. Dessa är:

1. Informationskravet
Forskaren skall informera de av forskningen berörda om den aktuella forskningsuppgiftens syfte.
2. Samtyckeskravet
Deltagare i en undersökning har rätt att själva bestämma över sin medverkan.

3. Konfidentialitetskravet

Uppgifter om alla i en undersökning ingående personer skall ges största möjliga konfidentialitet och personuppgifterna skall förvaras på ett sådant sätt att obehöriga inte kan ta del av dem.

4. Nyttjandekravet

Uppgifter insamlade om enskilda personer får endast användas för forskningsändamål.

Samtliga dessa fyra krav är uppfyllda genom Calgary Universitet i samband med att Olga Sutherland använde den aktuella terapisesionen i sin doktorsavhandling. Jag har i min studie iakttagit punkt 3 och 4.

Jag skrev en förfrågan till Olga Sutherland och Karl Tomm om det var möjligt för mig i mitt uppsatsarbete att använda samma transkriberade samtal. Olga arbetar inte längre kvar på Calgary universitet och har därför inte längre någon koppling dit. Karl Tomm konsulterade den etiska nämnden på Calgary University och fick ett godkännande till att jag kan använda mig av samma transkriberade samtal i min uppsats.

Föräldrarna som deltar i samtalet gav sitt samtycke till att det användes i forskning i samband med Sutherlands doktorsavhandling. Det är över 10 år sedan denna terapisesion ägde rum. Det finns ingen beroendeställning mellan mig, Karl Tomm eller Olga Sutherland.

Urval

Min data består av en text - en transkriberad terapisesion. Transkriberingen har jag inte gjort själv, utan har fått möjlighet att använda en transkribering som använts i en doktorsavhandling från Calgary University. (Se ovan).

Transkriberingen består endast av det som sägs. Inga andra kommunikativa funktioner som t.ex tonhöjd, volym, pauser, gester mm är angivna. Originaltexten är på engelska och jag har valt att inte översätta texten till svenska. Anledningen till det är att jag inte vill förändra den lingvistiska formen. Jag har dock översatt en del svårare begrepp inom parentes för att underlätta läsningen.

Den ursprungliga terapisesionen var 80 minuter lång där 50 minuter av terapisesionen är transkriberad. Utifrån innehållet i transkriberingen drar jag slutsatsen att det som inte har tagits med sannolikt består av sådant som presentationer, frågor om samtycke till videoinspelning och medverkan av reflekterande team, socialt småprat och i avslutningen lite lättamt socialt småprat och bokning av nya tider och avslutningsord.

Jag redovisar inte alla yttranden och exempel på reflexiva frågor och reflexiva responser i sessionen. Jag har valt ut ett antal exempel som jag tolkar som representativa utifrån mina frågeställningar. Det står läsaren fritt att jämföra och kritiskt granska mina val jämfört med orginaltranskriptet. Hela avhandlingen finns att ladda ner via följande länk på Göteborgs Universitetsbibliotek: https://gu-se-primos.hosted.exlibrisgroup.com/primos-explore/search?query=any,contains,Therapeutic%20Collaboration:%20Conversation%20Analysis%20of%20Couple%20Therapy&vid=46GUB_VU1&search_scope=default_scope&sortby=rank&lang=sv_SE, eller genom att kontakta mig och be om en kopia.

Analysmetod

Teoretisk-tematisk analys

V. Braun och V. Clarke beskriver att en tematisk analys kan utgå från en induktiv process, dvs materialet genererar teman, eller genom en deduktiv, teoretisk process där materialet analyseras utifrån forskarens mer specifika teoretiska utgångspunkt som definierar teman. (Braun, V. & Clarke, V., 2006. Sid 84). En underifrån-upp analys, (induktiv analys) styrs alltså inte av förutbestämda teman som analysen förväntas identifiera. Materialets innehåll bär fram de teman som analyseras. En uppifrån-ner (deduktiv/teoretisk analys) kan däremot utgå från forskarens förutbestämda teman. Materialet studeras för att se om det innehåller de teman som är förutbestämda. Min studie är därmed att betrakta som en uppifrån-ner studie, dvs en teoretisk-tematisk analys, där jag genom en analys av terapisesionen vill försöka beskriva *hur reflexiva frågor och formuleringar kommer till uttryck* i en realistisk, praktisk kontext – en familjeterapisesion, baserat på Karl Tomm's teoretiska beskrivning av reflexiva frågor (K. Tomm 1987/b).

Operationalisering av frågeställningarna

I operationaliseringen av mina frågeställningar valde jag att utgå från den andra artikeln av Karl Tomm's tre 'interventive interviewing'-artiklar från 1987-1988 – "*Interventive Interviewing- Part II. Reflexive questioning as a means to enable self-healing*". (Tomm, K. 1987/b)

I den artikeln identifierar Karl Tomm åtta huvudtyper av reflexiva frågor. Han understryker att dessa inte ska ses som någon fullständig definition av vad som ska betraktas som reflexiva frågor. Jag tänker också att många teoretiskt formulerade beskrivningar av terapeutiska processer kan vara svåra att identifiera i praktiska studier, exakt så som de var formulerade, på grund av den komplexitet som verkligheten utgör. Det är som med metaforen om kartan och terrängen. Kartan kan aldrig exakt återge terrängen och om det uppstår en diskrepans mellan kartan och terrängen är det terrängen som måste gälla.

Utifrån denna operationalisering har mina frågeställningar konkretiserats till en övergripande fråga: Om terapeuten ställer reflexiva frågor och gör formuleringar som stimulerar till reflexivitet, är det möjligt för mig att identifiera vilken typ av fråga det är, baserat på Karl Tomm beskriver i sin artikel? (K. Tomm, 1987/b). Som förberedelse för min analys har jag studerat hela transkriberingen ett flertal gånger, Därefter har jag skapat ett analysformulär (se bilaga 1) som utgångspunkt för min kodning av Karl Tomm's frågor och formuleringar. I ett första utkast analyserade jag alla de frågor och formuleringar Karl gjorde i sessionen kronologiskt. Jag konstaterade att redovisningen av *typerna av* frågor inte blev så tydlig.

Därför bestämde jag mig för att redovisa Karl Tomm's frågor och formulering baserat på vilken *typ* av fråga de hör hemma inom. Jag har dock valt att återge inledningen av terapisesionen kronologiskt, så läsaren kan få en god bild av hur mötet inleds.

Jag har valt att göra en första text-nära analys i direkt anslutning till exemplifieringen av de olika reflexiva frågorna. Därefter gör jag en mer övergripande analys med hjälp av teori och tidigare forskning i diskussionen. Jag anger aktuella radnummer från originaltranskriptionen så läsaren kan följa var jag har hämtat exemplen.

Det är viktigt att läsaren uppmärksammar att analysen av sessionen utifrån typ av frågor innebär att jag inte följer sessionens kronologiska följd. Observera därför gärna sidnumreringarna för att se var i sessionen exemplet är hämtat. Markeringar med fetstil och

kursiv är mina markeringar och finns ej med i transkriberingen. Syftet med det är att jag vill lyfta fram det jag anser vara viktigt utifrån mina frågeställningar och min analys.

Validitet, Reliabilitet och Generaliserbarhet

Inledning

Begreppen validitet, reliabilitet och generaliserbarhet får olika betydelse, eller innehåll, i kvantitativ forskning jämfört med kvalitativ forskning.

Validitet

Kvale definierar validitet i forskning utifrån huruvida forskaren verkligen studerar det som påstås studeras. (Kvale, S. & Torhell, S.-E., 1997, sid 215). Validitet i en kvalitativ studie måste förstås i perspektivet av skillnaden mellan en modernistisk syn och en postmodern syn på kunskap. I en kvantitativ studie bedöms validitet i stor utsträckning i form av siffror och statistik. Validitet i en kvalitativ studie måste ta hänsyn till de multifaktoriella faktorer (t.ex människors upplevelser) som påverkar materialet i studien.

Kvale beskriver tre aspekter av validering i en kvalitativ studie; kontroll, ifrågasättande och teoretisering. Begreppet 'kontroll' innebär att ha ett källkritiskt förhållningssätt. Begreppet "ifrågasättande" innebär att tydligt beskriva vad och varför jag studerar det jag studerar och om det jag kommer fram till har en valid grund i relation till studiens syfte och frågeställningar. Begreppet "teoretisering" betyder att den teoretiska grunden för min studie är tydliggjord och att analysen av materialet kan kopplas till de teoretiska utgångspunkterna. I min studie har jag tydliggjort mina frågeställningar och jag granskar en terapisession som återgivits i en exakt transkribering.

Jag har tydliggjort min operationalisering av mina frågeställningar som stöd för besvarandet av frågeställningarna. Jag kodar materialet utifrån den operationaliseringen och det finns en öppenhet och transparens genom att allt material är tillgängligt för läsaren. Alltså hävdar jag att studien upprätthåller en god validitet. (Kvale, S, 1997)

Reliabilitet

Braun, V och Clarke, V skriver att reliabilitetskriteriet är problematiskt i kvalitativ forskning då begreppet syftar till huruvida en studie är möjlig att reproducera, vilket inte låter sig göras fullt ut i en kvalitativ studie. Detta beror på subjektiviteten som hela tiden genomsyrar kvalitativ forskning. Därför hävdar författarna att reliabilitetskriteriet inte är ett relevant kriterium, i den betydelse det har i kvantitativ forskning. Reliabilitet kan dock upprätthållas genom att tänka i termer av *trovärdighet* och *pålitlighet*. (Braun, V. & Clarke, V., 2006)

I min studie är själva terapisessionen trovärdig och pålitlig. Den är inte manipulerad på något sätt och jag har inte översatt transkriberingen från engelska till svenska. Mina kodningar av frågorna, analyserna av dialogen och frågorna samt mina slutsatser är möjliga att granska då hela transkribering är tillgänglig. Alltså hävdar jag att min studie håller en god reliabilitet.

Generaliserbarhet

Begreppet generaliserbarhet avser att besvara frågan om en studies resultat äger giltighet för andra sammanhang som har gemensamma nämnare med den aktuella studien. T.ex om de personer i en studie som uppger att de har en viss erfarenhet av en viss situation gäller för alla

andra människor som befinner sig i liknande/samma situation. Att dra sådana slutsatser i en kvalitativ studie är förknippat med problem, återigen på grund av multifaktoriella och subjektiva aspekter. Kvale beskriver flera olika typer av generaliseringar som kan göras:

- 'Naturalistisk generalisering' som är baserad på personlig erfarenhet och sk. tyst kunskap som genom att uttryckas kan ses som giltiga påståenden.
- 'Statistisk generalisering' som är en del av t.ex RCT studiers beräknade konfidensintervall.
- 'Analytisk generalisering' är en form av logisk bedömning av hur resultatet av den aktuella studien kan få ett liknande utfall i en annan situation.
- 'Forskarens och läsarens generalisering'. Här resonerar Kvale om huruvida man kan överlämna frågan om generalisering helt till läsaren, eller om det helt och hållet ska förbehållas forskaren att svara för beskrivningen av generaliserbarhet. (Kvale, S, 1997)

Philippe Mayring skriver att vid en studie som bygger på ett enskilda fall är urvalet av fallbeskrivningen viktig. Han argumenterar för att man ska välja ut sitt case noga utifrån syftet och den teoretiska utgångspunkt man har för sin studie. (Mayring, P., 2007). I min studie har jag en (1) terapisesession som utgör mitt material. Det som motsvarar Mayrings argumentation är att terapeuten (Karl Tomm) är en skicklig terapeut som håller en form av expertstatus vad gäller konstruktionistisk, språkssystemisk familjeterapi. De generaliseringar jag eventuellt kan göra kan ha stöd av det är en mycket skicklig och erfaren terapeut vars arbete jag analyserar.

Payne och Williams beskriver en form av generalisering som de kallar för *moderat generalisering*. En av deras beskrivningar är att tona ner ambitionen att göra omfattande generaliseringar som hävdar 'sanningar', utan mer fokusera på att beskriva mönster och tendenser som framkommer i materialet med förhoppning att studier kan finna *likartade* resultat – inte *samma* resultat. (Payne, G. & Williams, M., 2005). De generaliseringar som jag kommer att göra definierar jag in under varianten analytisk generalisering eller moderat generalisering. Ett sätt att öka transparensen och behålla min, och läsarens, kritiska blick på mina analyser, har varit att återge en hel del av ursprungstexten så att läsaren kan följa mina analyser.

Metodreflektioner

Jag är väldigt imponerad av Karl Tomm. Jag har läst flera av hans artiklar och den bok de publicerade 2014. (Tomm, K, George, S.T, Wulff, D, Strong, T. 2014) Jag har träffat honom i Växjö där han föreläste en dag 2017 och jag har varit på hans institut CFTC och umgått med honom och hans kollegor i två veckor 2019 under ett sk. 'externship', en två veckors utbildning i systemisk familjeterapi. Han har blivit en förebild och inspiratör och jag har en stor respekt för hans erfarenhet, skicklighet och kunskaper och jag tycker att det Tomm gör i terapisesessionen är mycket bra. Det kan innebära att jag inte är vetenskapligt kritisk i den utsträckning en forskare bör vara i min analys av hans arbete i den aktuella terapisesessionen.

Min avsikt är emellertid inte att bedöma Karl Tomm's förmåga och kunskap som terapeut. Syftet med min uppsats är att analysera vilka reflexiva frågor som används, hur de används och hur de påverkar den terapeutiska processen. Det är min förhoppning att jag kan angripa dessa teman utan att min beundran för Karl Tomm's kunskap och erfarenhet skall lägga alltför stora hinder på vägen.

Det är också så att Karl Tomm både har skrivit den teoretiska artikeln som jag utgår ifrån och utför den terapeutiska session som jag analyserar. Den kopplingen kan påverka mig och jag inser att även detta faktum gör att jag måste koncentrera mig på de lingvistiska

formerna samtalet tar och försöka distansera mig till min personliga uppfattning om Karl Tomm.

Jag har funderat en hel del på om mina definitioner (kodningen) av typerna av frågor är korrekta. Karl Tomm skulle kanske ha fått ett annat resultat än det jag har fått. Läsaren kanske skulle ha valt andra tolkningar. Detta handlar om kartan-och-terrängen metaforen. En teori om hur verkligheten skulle kunna förklaras kan omöjligt stämma helt överens med hur verkligheten är. En terapeutisk dialogisk process är så komplex så det är inte förvånande att det blir överlappningar mellan frågetyper och att flera olika frågetyper ingår i ett och samma längre yttrande från terapeuten.

Hade jag skrivit min uppsats tillsammans med en kollega hade vi kunnat testa för interreliabilitet för att se om vi hade kodat på samma sätt och var vi gjorde olika. Nu har jag bara mig själv att förlita mig på och därför får läsaren avgöra reliabiliteten på min kodning.

En annan observation jag gör är att det ofta blir mer korrekt att beskriva Tomm's interventioner som *formuleringar* snarare än som specifika frågor. Särskilt de hypotesintroducerande och distinktionsklarifierande interventionerna. Se gärna exempel 2.1, 4.2 och 7.4 som illustrativa exempel.

Jag har märkt att det ibland inte är så enkelt att identifiera exakta exempel. I en del formuleringar ser jag en överlappning, eller blandning av flera typer av frågor vilket gör att 'kartan' ibland blir svår att orientera sig efter. I dessa fall kommer jag att beskriva och analysera det.

Kort om terapisessionen

Karl är inbjuden till denna session på initiativ av sin medarbetare Nancy. På CFTC är det en vanlig metod att bjuda in en 'gästterapeut' som leder en terapisession i syfte att utvärdera, ge ny input och kanske ge terapiprocessen en konstruktiv riktning. Närvaron av gästterapeuten skapar ett nytt, tillfälligt, terapeutiskt system. Att arbeta på det viset är i sig ett reflexivt arbetssätt och det placerar alla deltagare i en metaposition. Familjemedlemmarna och deras terapeut har en historik som den inbjudna terapeuten inte har varit med om att skapa vilket skapar möjligheter att kunna samskapa nya perspektiv och infallsvinklar.

5 Redovisning och analys av terapisessionen

Här kommer jag att redovisa mina analyser av hur den kliniska praktiken – det terapisamtal som är min utgångspunkt – har passform med den beskrivning av åtta övergripande reflexiva frågeteman som Karl Tomm har beskrivit i sin artikel från 1987. (Tomm, K. 1987/b)

Inledning

Personerna som deltar i denna terapisession är:

- Jen, modern
- Dan, fadern
- Karl Tomm. Träffar endast familjen vid detta enstaka tillfälle
- Nancy som har träffat familjen vid flera tillfällen och som är Karl Tomms medarbetare.

Familjen har två tonårsbarn, Fred och Julie. I familjen är relationen mellan pappa Dan och sonen Fred ansträngd och konfliktfylld men det framkommer också ett behov av förändring i relationen mellan föräldrarna. Det blir ett fokus på det senare i den här terapisessionen.

Analys av sessionen

Inledningen av sessionen

Rad 1-21:

Tomm: *And I just wanted to mention that Nancy did fill me in about her work with you, so that... um, I have some background. I don't have all the details*

Jen: *A bit of a review. (laughs)*

Tomm: *Yeah, because there's... I understand that you've been coming for some time, you saw (Lisa) for a while. And then saw Nancy and so forth. So what I'd like to start with right away, before I do start, do you have any questions you want to ask me? About me, my work, what I do, why I'm here anything?*

Dan: *Why are you here? (laughs)*

Jen: *(laughs)*

Tomm: *(laughs) Uh, at this particular moment, in this room, or do you mean in Calgary, or...*

Dan: *Well, as you like. (laughing)*

Tomm: *I, um, actually grew up in Calgary. And when I finished my psychiatric training at (name of the) University I came back to visit my father here, and was here for a new job. So I started this program about thirty-five years ago, and running it ever since.*

Dan: *It's a good thing.*

Analys:

Det framgår att det är en lite uppsluppen stämning i rummet. Jen och Dan har haft kontakt med CFTC en längre tid och är bekant med lokalerna. Nancy, som de känner, är med. Tomm skojar med frågan om “varför han är här”. Det är

lite skratt emellanåt (som också kan förstås som en viss nervositet runt Karl Tomm's närvaro). I meningen där Tomm svarar på frågan om varför han är 'här' lägger han till att han startade CFTC för 35 år sedan och fortfarande driver det. Att han presenterar sig så antar jag skapar en känsla av respekt och förtroende hos Jen och Dan.

Samtalet fortsätter och Tomm ger en mer konkret förklaring om varför han är med i samtalet idag:

Rad 22-44:

Tomm: *Good. Do you have any questions you want to ask?*

Jen: *Well, I'm curious. I guess I'm curious about, literally, why you're here today. Like, **I think Nancy is finding us to be a challenge I guess, I'm assuming that's why another person is here.***

Tomm: *Well, **Nancy can comment on that too.** But my understanding is that Nancy wanted me to **sort of review the therapy together with you and her, and to think of some possible directions in the therapeutic process.** Do you want to add to that?*

Nancy: *Yeah. I think partly because... I would basically summarize it that way, because also **our last interview was so difficult, and it seemed like we were getting stuck in the mud so to speak, that I thought it would be good to get some additional input.** Because we've been working together quite some time. So I thought it would be advantageous to get some input.*

Tomm: *Yeah. Yeah, **we do this quite often with families who have been in therapy for some time. Because we like to get, you know, other points of view and so forth. It's a way to review the whole process and to set new directions if necessary.** And uh... Does that answer your question?*

Jen: *Yeah. (laughs)*

Analys:

Uppenbarligen har Jen tänkt en del på att Nancy har bett Tomm vara med i dagens session. Hon refererar till en föreställning hon har om att Nancy kanske tycker att Jen och Dan är en utmaning för henne. Tomm ger direkt en hänvisning till att Nancy kan kommentera det och övergår sedan till att besvara Jen.

Hans svar innehåller två viktiga aspekter som jag ser det. Dels betonar han samskapandet med formuleringen ” **sort of review the therapy together with you and her**” (Nancy). Dels lyfter han in ett framtidsperspektiv genom formuleringen ”**some possible directions in the therapeutic process**”.

Tomm kompletterar informationen med att lägga till att det är en vanligt förekommande terapeutisk arbetsform på CFTC, att bjuda in en kollega som leder en terapiesession. Jen är nöjd med svaret och skrattar, vilket kan vara ett tecken på att hon känner sig lugnad med svaret.

Inledningen är en relativt lång dialog. Från rad 45 till rad 423. Tomm ställer mycket orienterande frågor till Jen och Dan. Det handlar dels om deras samarbete med Nancy, om deras arbete, om deras erfarenhet av egenterapi. Det framkommer att Dan har ett krävande arbete och han har en del hälsoproblem. Jen har varit hemma med barnen och engagerar sig på volontärbasis i kyrkan. Här är några

exempel på frågor som har intentionen att *orientera terapeuten* till familjens situation:

Tomm: That was before you came to family therapy? (Rad 107)

Tomm: Are you getting any medication for anxiety and depression? Or... (Rad 159-160)

Tomm: What do you take? (Rad 165)

Tomm: What kind of work is it that your in? (rad 174)

Tomm: So you do volunteer work about twenty percent of the time? (rad 238)

När Tomm utforskar hur Dan och Jen har upplevt terapiprocessen fram till nu framkommer en del viktig information. Jen berättar: Rad 83-97

Jen: "So that since the beginning, how things have been going from that perspective, things have improved considerably. School-wise and performance wise, which has made our relationship a little bit smoother. But we still have a lot of issues with conflict with Fred, but parts of it have improved. Um, I think between Dan and I, I don't know. I think things are coming up more, that we might need to be working on that I didn't realize at the beginning but now it's becoming clearer that we actually have some things in our relationship that I think are part – are related to our parenting, and how we parent, and different views on that. And um... so we've come, I guess we've come to that realization, so that's been a positive thing. In terms of working out these issues. I don't think we're there yet. I think we're just sort of still identifying what it is that's causing conflict between us."

Tomm vänder sig också till Dan som börjar med att beskriva det som utgör en stress för honom i sin arbetssituation och hur han under perioder har mått dåligt psykiskt. Dialogen leder över till att Nancy vill kommentera en situation i ett tidigare samtal där hon upplevde att det blev svårt för Jen och framförallt Dan:

*Nancy: Yeah. Yeah. Because like last time, **Dan seemed quite angry with me, actually. And I hope he sees my good intents in the questions that I ask, but at times I've experienced he was very frustrated with me** (rad 348-351)*

Jen svarar på Nancy's beskrivning:

Jen: "--- I think one time after a session I called you, because I was upset about what happened. But it's really the way you respond is to listen, to say, "Okay, yeah, you know. Those are valid...that's a valid thing for you to say." So for me it's gone. That's why... If you had said, forget it, I'm sorry but you're wrong and I'm right, then I would be dissatisfied. But... I mean, you know, we're relating, so if we resolve things, as far I'm concerned then that's a good thing, right?" (Rad 376-384)

Här bekräftar Jen att hon har kvar ett stort förtroende för Nancy. Dan fyller i från sitt perspektiv:

Dan: *This is... therapy is a big exploration for me. And it's one of those things where I've learned to not expect to come in and have a calm discussion and a tea party --- I know I've got way too much lightning rod to the anger emotion --- So there's too much of that anger. And I need more of a different emotion. And a different feelings.*

Här stannar jag upp med redovisning och analys av den inledande delen av terapisesessionen. En del kontakt- och alliansbyggande har skett och Tomm har etablerat sin allians med Dan och Jen. Sessionen är förberedd för fortsatt samtal. Många viktiga teman och perspektiv har redan kommit upp. Dan's sista yttrande blir en inbjudan till Tomm att utforska detta ytterligare.

Tematisk analys av den fortsatta terapisesessionen

I min fortsatta analys av terapisesessionen kommer jag nu att gå över till att analysera de frågor Tomm ställer i relation till de åtta övergripande teman som utgör grunden för min tematiska analys.

De frågor och formuleringar som Tomm yttrar i sessionen redovisas först utifrån de olika frågetyperna. Därefter beskriver jag hur jag definierar vilken typ av fråga det är. Jag tar bara med yttranden från Dan och Jen som är relevanta för min analys och som beskriver den reflexiva processen.

En del av Tomm's frågor och formuleringar har en tydlig och mer 'enkel' korrelation till de åtta övergripande typerna av reflexiva frågor och formuleringar. Andra frågor och formuleringar är mer komplexa och innehåller flera av dessa teman i samma yttrande. Siffrorna inom parentes syftar på originaltranskriberingens numrering. I texten står det på några ställen 'xx', vilket betyder att yttrandet är ohörbart.

Kursiverad fetstil är mina markeringar av det jag anser vara viktiga yttranden i relation till analysen och finns ej med i originaltranskriberingen.

1 Framtidsperspektivfrågor

Framtidsperspektivfrågorna handlar främst om familjemedlemmars målformuleringar och beskrivningar av önskade förändringar. Framtidsperspektivfrågor kan också syfta till att utforska tankar om framtida konsekvenser (positiva och negativa) av handlingar och förändringar. Framtidsperspektivfrågor kan också utgå från terapeutens hypotetiska idéer om hur ett framtidsscenario skulle kunna se ut, t.ex om en son eller dotter istället för det förväntade hade gjort något annorlunda i sitt liv.

Exempel 1.1, rad 264-268 samt 290-294

Tomm: *Um, okay. Going back, then, to the current situation, then. **What do you see are the issues that Nancy could work with you most effectively at this point?** I mean, sounds like both of you have individual resources. I'm not so clear... Are you seeing somebody individually as well?*

Och

*Tomm: So, back to my question about **what issues you feel that it would be useful for Nancy to orient herself towards?** Or do you feel like you've got a good relationship with Nancy. A good working relationship? Or is it... problematic for you in any way?*

Analys:

Tomm frågar Dan och Jen vad de tänker skulle behöva vara Nancy's fokus. Han formulerar detta först som "**the issues that Nancy could work with**" och sedan som "**useful for Nancy to orient herself towards?**" Genom dessa formuleringar betonar Karl Nancy's roll då han bara tillfälligt är med i denna session.

Det intressanta med dessa två yttranden är att Tomm så tydligt ställer framtidsperspektivfrågor i yttrandets första del, för att sedan helt gå ifrån det temat genom att formulera en orienterande fråga om dåtid. I det första yttrandet ändrar han helt kurs genom att lägga till; "**I mean, sounds like both of you have individual resources. I'm not so clear... Are you seeing somebody individually as well?**" och i det andra; "**Or do you feel like you've got a good relationship with Nancy. A good working relationship? Or is it... problematic for you in any way?**"

Jag kan inte låta bli att spekulera i vad som får Tomm att göra så. Ett alternativ hade varit att bara ställt frågan och sedan vara tyst och vänta på ett svar. Resultatet blir att det är den sista formuleringen i hela yttrandet som besvaras och detta sker två gånger på väldigt kort tid i inledningen av sessionen.

Exempel 1.2, rad 424-428

Tomm: Okay. So you've become aware of the amount of anger you deal with. And even though you've been able to harness some of it, to apply yourself, you'd like to liberate yourself from anger as it were, so you can express other emotions more? Is that what you're saying?

Analys:

I sekvensen som föregår Tomm fråga till Dan, talar Dan om sina svårigheter med ilska. Han säger t.ex. "**--- I know I've got way too much lightning rod to the anger emotion**" och "**---So there's too much of that anger. And I need more of a different emotion. And a different feelings.**"

Tomm inleder med en distinktionsklarifierande formulering. Han bekräftar därmed att han har lyssnat in Dan's beskrivning: "**--- So you've become aware of ---**". Genom att ställa orienterande frågor i dialogen som föregår denna fråga, har Tomm uppfattat ett viktigt tema här. I nästa mening formulerar Tomm ett kompetensbegräntande yttrande: "**---And even though you've been able to harness some of it, to apply yourself---**". Med den framtidsorienterande frågan uppmuntrar Tomm en respons från Dan: "**you'd like to liberate yourself from anger as it were, so you can express other emotions more? Is that what you're saying?**". Tomm återanvänder två ord från Dan; *anger* och *emotions*.

I sekvensen ser jag också en så kallad "gaffel", dvs Dan uttrycker sig på ett sätt att det finns två olika vägar terapeuten kan välja att utforska:

- 1) **I've got way too much lightning rod to the anger emotion**"
- 2) **And I need more of a different emotion. And a different feelings.**"

Ett tänkbart val hade varit att utforska nr 1; vad som orsakar de aggressiva känslorna och gå ”problemvägen”, så att säga. Tomm väljer att utforska nr 2; Dan’s uttryck för vad han önskar och behöver, dvs ”förändringsvägen”.

Exempel 1.3, rad 623-628

Tomm: ***What would you like support in, though? In what respects? I agree it's nice to have a balance in the partnership, so it's clear to me that you're giving a lot in terms of, you know, open to discuss various situations that he's having to face. But what is it that you would like from him that would make it feel more balanced for you?***

Analys:

I dialogen som föregår den här frågan utforskar Tomm med Jen hur hon upplever kommunikationen och interaktionen med Dan och vad det är som blir problematiskt ur hennes perspektiv. Jen säger; ***Like I don't feel like I always get ... not that I'm looking for an even balance, but I always get what I give. I feel... I wish that Dan was more supportive of me. But I – Or more willing to just sit and listen and give me feedback and that kind of thing***

Tomm återanvänder Jen’s ord *balance* och *support*. Tomm gör en omformulering när han säger ***But what is it that you would like from him?***

2 Observationsperspektivfrågor

Tomm skriver om denna typ av frågor, att de bygger på antagandet att man först måste observera något för att kunna agera i relation till det. Man kan till exempel inte uttrycka en empatisk förståelse gentemot någon utan att först ha observerat den personens känsla eller mående. När vi träffar hela familjer är alla i rummet i observerande position när de lyssnar till varandra. Observationsperspektivfrågorna syftar till att öka familjemedlemmars förmåga att lyssna till uttalanden, förstå handlingar och mönster på ett sätt som de kanske inte har gjort tidigare. Det handlar om att observera både sig själv och andra. Tomm skriver att det är viktigt att terapeuten utvecklar en förmåga att vara kopplad till familjens språk. Terapeuten behöver utveckla sin förmåga att lyssna till familjemedlemmars lyssnande och se familjemedlemmars seende för att med observationsperspektivfrågor uppmuntra dem till att reflexivt lyssna till varandras lyssnande och se varandras seende.

Exempel 2.1, rad 537-559

Tomm: ***Just shift a bit here, in terms of ask you a general question. Like, given that you recognize and acknowledge that your relations with frustration and anger is a challenge for you, in your life in general, at work, as well as at home... Where do you see yourself as sort of working, personally, to develop greater competencies in managing, you know, that... that aspect of your life. And... It's possible to distinguish two general domains of... of skill, development and competence. And one is to work in the area of managing the frustration and anger well when it's aroused, and developing greater skills in handling it and processing the things and so forth. There's a whole cluster of things that can be done there. Then there's another***

domain which is less obvious but is also extremely important, and that is, uh, dealing with the wellsprings of frustration and anger, in terms of looking at the conditions that, you know, determine your vulnerability to become frustrated and angry, right? And sometimes people can do some useful work in deconstructing some of the presuppositions or assumptions they have about various situations that leave them vulnerable to become... you know, frustrated and angry quite easily. Now, which of those two domains would you say you've been working on the most, and you feel you've made more progress in?

Analys:

I sekvensen som föregår den här frågan har Tomm ställt en distinktionsklarifierande fråga (479-483) till Dan om han tror att andra människor kan uppfatta honom som hotfull (intimidating). "Can I... Can I ask you, do you think that other people sometimes experience you as coming across as being **intimidating** when that's not how you experience yourself? And um... so that... Is that one of the dynamics you think that operates here?"

Dan håller inte riktigt med om det. Efter ytterligare en kortare sekvens omformulerar Tomm frågan (526-527); "And they get a bit **overwhelmed** then?" vilket Dan svarar ja på. Det är ett exempel på hur Tomm samskapar mening och förståelse med Dan och hur Tomm strävar efter att hitta en språklig koppling med Dan som bär vidare.

Interventionen inleds med en återkoppling till ett tidigare tema plus en observationsperspektivfråga:

Återkoppling:

*"Just shift a bit here, in terms of ask you a general question. **Like, given that you recognize and acknowledge that your relations with frustration and anger is a challenge for you, in your life in general, at work, as well as at home...***

Och observationsperspektivfråga:

Where do you see yourself as sort of working, personally, to develop greater competencies in managing, you know, that... that aspect of your life.

Därefter introducerar Tomm en hypotes utifrån ett generellt perspektiv om förändring: att 1) kunna hantera starka känslor (Dan's ilska) och 2) att hantera det som *triggar* problembeteendet (ilska och frustration) och vilka omständigheter i Dan's liv som gör honom sårbar för att blir arg och frustrerad.

Avslutningen av interventionen bygger vidare på observationsperspektivfrågan:

Now, which of those two domains would you say you've been working on the most, and you feel you've made more progress in?

Tomm uppmuntrar Dan till att reflektera över den hypotes Tomm presenterar. Tomm formulerar först hypotesen och sen en reflexivt formulerad observationsperspektivfråga. Tomm formulerar sig också på ett sätt där han utgår ifrån att Dan på något sätt redan

anstränger sig i att hantera sina känslor och det som triggat igång dessa känslor. Empowerment är ett begrepp vi ofta använder och jag kan se ett exempel på det i exemplet.

Exempel 2.2, rad 576-581

Tomm: *Can I ask Dan, to what extent do you see Jen as a resource for you in your personal development in relation to anger in both domains. **Do you see her as a... as a major contributor to developing greater skill and competence, or do you see her as someone who you struggle with and becomes more of a liability than an asset.***

Och rad 590-592

Tomm: *Just let me check something out with her. **Do you experience yourself being a resource to him, that he sees you that way?***

Analys:

Tomm utforskar hur Dan uppfattar Jen i deras relation. Genom frågan får Dan beskriva hur han från sin 'observatörsposition' uppfattar Jen. Därefter vänder sig Tomm till Jen med en fråga som uppmuntrar henne till en självobservation i relation till Dan. Frågan är dessutom en sk 'bifurkationsfråga' dvs Tomm ger Dan två val; "Do you see her as a... as a major contributor to developing greater skill and competence, or do you see her as someone who you struggle with ---".

Tomm fortsätter med ytterligare ett par observationsperspektivfrågor till Jen där hon får observera Dan's observation av henne;

- "--- that he sees you that way?", vilket Jen svarar; "I definitely see myself as being a resource to Dan"

- "So, so is it a surprise to you to hear him say today that he does see you as more of a resource than a liability in that regard?" vilket Jen svarar; "No, not really. It's not a surprise to me"

Här utforskar Tomm samspelet mellan Dan och Jen med cirkulära, relationella frågor. Är Jen i Dan's ögon en resurs för honom och uppfattar Jen att Dan ser på henne på det viset, eller inte. Det är gott att det blir bekräftat att Dan och Jen tycks ha en god relation i det avseendet.

Exempel 2.3, rad 899-910

I det här exemplet är det Jen som gör en observationsperspektivformulering om interaktionen mellan Dan och sonen Fred:

Rad 901-904:

"because I think that's a pattern in how we parent and how even... you relate to Fred and get into these conflict situations... I think that the thought is good, Fred is capable..."

Tomm följer Jen och tillägger; (rad 914-916)

”And so the relationship between him and Fred suffers as a result. And so the thought does treachery to the relationship that he values”

Avslutningsvis i denna sekvens reflekterar Jen: (rad 922-926)

”I think... the biggest struggle we have is the intentions are good but somehow between intention and this communication and the other person, everything goes haywire in the... Not the intention, but in the how it’s communicated, how it’s done””

I dessa exempel dekonstruerar Tomm, Dan och Jen problemen i familjen. De formulerar mönster och kopplingar mellan orsak och verkan samtidigt som de stödjer Dan som har goda intentioner. Dekonstruktionerna skapar utrymme för konstruktion av lösningar som redovisas under de ’inbäddade (förändrings)förslagsfrågorna’.

Dialogen fortsätter varvid andra reflexiva teman kommer upp och Nancy bidrar i samtalet.

Exempel 2.4, rad 1127-1148

*Nancy: Can I give an example of that? Because one of the things I’ve noticed about Dan is he can be quite compassionate to people. In fact I’ve mentioned that to you in our conversation, and if... **if he’s thinking that he’s a negative person he might not, sort of...***

Tomm: Realize his potential, yeah.

Nancy: Yeah. He might not grab onto that as a resource that he could use with his kids or with Jen, right?

Tomm: Exactly.

*Nancy: Because **to me, that’s a huge resource for him.***

Tomm: Yeah, absolutely.

Nancy: The desire to help other people.

Tomm: Yup.

*Nancy: Yeah. **Does that make sense to you?***

*Dan: What you say makes sense. How to do it... (laughs). **There’s a lot of room to grow.***

Nancy: Okay.

*Tomm: Absolutely. **And I’m glad you can see that. I’m real pleased that you can see that. I find it very moving, actually.***

*Dan: As an agent of change xx, **I feel like a bulldozer in a forest. But I don’t have the controls or I’m not sure where they are.***

Denna intervention kommer sent i samtalet. Dan har intagit ett konstruktivt självobserverande perspektiv. Tomms frågor och formuleringar har stimulerat Dan till detta. Här förstärks detta av Nancy’s bidrag i samtalet genom hennes observation av Dan’s resurser. Tomm fyller i med stödjande och bekräftande kommentarer. Återigen: fokus på styrkor och resurser är centrala i alliansbyggande och stärkande av ett framtidshopp. Dan reflekterar över sitt utrymme för förändring och hans slutord indikerar ett stärkt hopp, där han börjar tala om sig själv som en bulldozer och utan kontroll, men ändrar det till *”or I’m not sure where they are”* vilket för mig är ett viktigt yttrande från Dan. Han har börjat känna sig mer kompetent och hoppfull. Jag tänker att den terapeutiska strävan till att stärka klienters egen agens blir exemplifierad i denna sekvens. Det här exemplet skulle också kunna ses som en oväntad kontextförändrande

formulering. Jag kan se det som att Nancy vill uppmuntra Dan till att se andra perspektiv på sig själv – från att se sig själv som en negativ person till en passionerad person. Det är för mig en kontextuell förändring i synen på sig själv. Samtidigt är det i sammanhanget ett tema som kan definieras som en intervention utifrån ett observationsperspektiv. Återigen exempel på komplexiteten i den kliniska verkligheten.

3 Öväntade kontextförändrande perspektivfrågor

Dessa frågor syftar till att lyfta fram distinktioner av yttranden, handlingar eller sammanhang som står i kontrast till varandra. Tomm skriver till exempel att 'glad' förstås i relation till dess motsats 'ledsen'. Genom att använda kontextförändrande perspektivfrågor kan vi, menar Tomm, lyfta fram det som är dolt bakom de ord som används i terapeutiska dialoger. Reflexiva frågor som utforskar etablerade 'sanningar' eller mer rigida, statiska förklaringsmodeller där ett perspektiv blivit dominerande kan leda till en förändring av dessa distinktioner, genom att nya perspektiv tillförs.

Jag har inte kunnat identifiera exempel på några frågor som har varit direkt och entydigt 'öväntat kontextförändrande'. Däremot ser jag många kombinationer i de frågor och formuleringar som Tomm använder sig av där jag kan läsa in kontextförändrande perspektiv. Jag uppfattar även att de hypotesintroducerande frågorna/formuleringarna ibland får en kontextförändrande effekt, vilket jag kommenterar under den typen av frågor/formuleringar.

Exempel 3.1:

Detta exempel bygger vidare på dialogen från exemplet 7.4, rad 894-836) där Tomm introducerar begreppet 'a trecherous thought' till Dan.

*Tomm: Okay. A trecherous thought is a thought that we hold and we think it's true, and therefore it's a good thought. It's good to have that idea. **But we don't realize how living according to that thought that we're thinking actually doesn't serve us well, because of the consequences are negative.** They have affects that we don't really intend. And so it ends up betraying us. Right?*

Analys:

När Tomm använder begreppet treacherous thought kan jag tycka att det innehåller ett kontextförändrande perspektiv. Dan's distinktion av Jen's behov omformulerar Tomm genom att använda begreppet treacherous thought, för att lyfta fram något som Tomm tror är viktigt som Dan inte nu kan se. På det viset kan jag se det som kontextförändrande.

Exempel 3.2, rad 1097-1108

Den dialog som föregår detta exempel handlar om hur Dan har kommit till en punkt där han har omprövat sin förståelse om hur hans kommunikation och interaktioner med familjemedlemmar skapar problem och svårigheter. Han är rörd, och som jag förstår ledsen. Han talar om att det är smärtsamt. Tomm gör följande intervention, som kan ses som kontextförändrande för Dan.

Tomm: But it doesn't have to be painful if you could shift your focus to identify opportunity. Because opportunity and possibilities are enlivening, right?

Exempel 3.3 Rad 1085-1091

Tomm: So if you can see that as a propensity, right, that that's a habit you developed in your living, and your lifestyle to identify problems and solve them, which has strengths in a place where it does a lot of good, right. But when you can see where that propensity is not working for you, right, then you can then develop a counter-strategy to that strategy, right?

I sekvensen som föregår detta exempel beskriver Dan en tendens han ser hos sig själv att lätt se problem: (Rad 1070-1079) *“With my fear and my anxiety, and all the... my **propensity** to focus on what's wrong and what's negative and to fix it in my job, or in any authority position I seem to have, I do seem to go there. So, constantly focusing on what's wrong and then finding out, you know, whatever, all my efforts to fix are just a problem in themselves.”*

Tomm vill influera Dan till att försöka se det positiva i att se ett kontextuellt alternativ som blir en kontrast till *the treacherous thought*. Tomm återanvänder Dan's ord *propensity*.

Tomm's formulering i det här exemplet är en inledning på ett längre yttrande som jag redovisar i nästa avsnitt, under exempel 4.3. inbäddade förslagsformulering.

4 Inbäddade förändringsbeskrivande frågor

Dessa frågor är användbara när terapeuten vill influera familjemedlemmar till en förändring eller ett steg i en riktning som terapeuten tänker kan vara till hjälp för familjen. Tomm skriver att det är viktigt att terapeuten inte försöker ”sälja in” sina idéer för hårt och ett sätt att undvika det är att formulera sig tentativt och direkt efter sin formulering inta en neutral hållning och acceptera familjemedlemmars svar.

Skillnaden mellan de framtidsorienterade och inbäddade förändringsbeskrivande frågor förstår jag som att de förstnämnda är frågor ställda till familjemedlemmar om deras framtidsmål och -tankar. De inbäddade förändringsfrågorna är terapeutens förslag till förändringssteg, som uttrycks reflexivt och direkt följt av en hållning av neutralitet. En annan aspekt av denna typen av frågor härrör till diskussionen om huruvida terapeuter ska ge råd och anvisningar om lösningsförslag. Couture och Sutherland diskuterar och analyserar denna aspekt i en intressant studie och ger ett socialkonstruktionistiskt perspektiv på hur det kan vara en tillgång i en terapi att terapeuten ger förslag till lösningar, som Tomm gör med den här typen av frågor. Det handlar om hur den samskapande processen hela tiden hålls levande, terapeutens neutralitetsposition och accepterande av familjens autonomi. (Couture, S.J och Sutherland, O, 2006)

Exempel 4.1, Rad 858-874

Tomm: Well, it's some people when they're blind, they know they're blind, but some people don't know they're blind, right? And in my case I didn't know I was blind. But I gradually was able to begin to see myself through the eyes of others, which is how people who are blind to their blindness begin to see. And if they allow themselves to see through the eyes of others, and they can see then what they previously couldn't see

before. So if they open themselves to that. And um... my impression is, that this could be a significant growing edge for you. And I don't know whether it's coming up in your current work individually or not. It might be hard to address there because, you know, your partner's not there, right, to... to bring in the other perspective, right? Because it's often a very mature relationship phenomenon. Can I just check in with you, Jen, does this resonate with your experience? What I'm saying, or am I right out to lunch here?

Exempel 4.2, rad 944-977

En lång dialog (rad 702-944) föregår den här frågan (interventionen). Dan har börjat reflektera mer över sig själv. Tomm har en hypotes om vad han tror kan vara en hjälpsam intervention för Dan. Tomm talar ganska länge och omsorgsfullt för att ge Dan nya perspektiv på hur han kan förändra sitt sätt att kommunicera och samspela med övriga familjemedlemmar.

Tomm: *For sure. So what I'd encourage you to do is if, if you could develop a habit of listening to the other person's listening. To try to hear what they're hearing. Because if you were more grounded in that experience, as well as your good intentions, then the chances of you making choices with respect to how to implement your good intentions would be more likely to be successful. Because it's when... You know, people get so grounded in the good intention, and they're out of touch, or somewhat out of touch with the actual effect of, of the way in which those intentions are implemented. That often things get confusing and go awry, right? And so one way to mitigate against that is to develop a disciplined habit of always trying to listen to the listening of the other. To try to hear what they're hearing as you're communicating with them. **Because then you can adjust your conversation with them to fit with what you intend, and what they find meaningful, right?** So for instance in your work situation, like when you are being helpful and lay out all this detail, right; that if you listen to their listening and heard their overwhelmed experience and how that was confusing and making it hard for them to think clearly, then you know, you would obviously say to yourself, "Well listen, there's no point in me doing that right now because that's not going to be helping, you know, the communication that's going on here right now." Follow me? Now that can be applied in, of course, all kinds of domains, in your relationship with Jen, and your relationship with Fred, and so forth. **And so it's a concept that if you can get a good handle on it, can be applied in a lot of different domains. And I think would probably help to diminish the inadvertent, you know, negative effects of sometimes coming across as intimidating. Which is clearly something that, you know, you don't want to identify with. You don't want to be that kind of person.**"*

Analys:

Som jag tidigare har berört är det ibland svårt att identifiera en specifik typ av fråga i en lång sekvens. Det här är ett sådant exempel även om jag huvudsakligen ser sekvensen som en inbäddad förändringsförslags intervention:

Den inbäddade förändringsförslagsformuleringen i sekvensen ovan är; *"For sure. So what I'd encourage you to do is if, if you could develop a habit of listening to the other*

person's listening. To try to hear what they're hearing. Because if you were more grounded in that experience, as well as your good intentions, then the **chances of you making choices with respect to how to implement your good intentions would be more likely to be**

Jag kan se exempel på hypotesintroducerande interventioner. T.ex med formuleringen; **“Because if you were more grounded in that experience, as well as your good intentions, then the chances of you making choices with respect to how to implement your good intentions would be more likely to be successful”.**

Jag kan också se exempel på distinktionsklarifierande. T.ex med formuleringen **“Which is clearly something that, you know, you don't want to identify with. You don't want to be that kind of person”.**

Exempel 4.3, rad 1080-1096

Tomm: *Could I just encourage you to try to entertain another thought, which I think is in contrast I think to you treacherous thought, and this would be a very friendly thought. And that is to separate yourself from what you described as your propensity to notice problems and focus on problems, right? So if you can see that as a propensity, right, that that's a habit you developed in your living, and your lifestyle to identify problems and solve them, which has strengths in a place where it does a lot of good, right. But when you can see where that propensity is not working for you, right, then you can then develop a counter-strategy to that strategy, right? **Then you as a person are an agent that can choose which strategy you're going to adopt, or which habit you're going to try to foster, and which habit you're going to try to escape. For instance you can try to develop a counter habit of noticing the positive rather than the negative, and commendate on the positive.***

Det här exemplet är kopplat till exempel 3.3, där den första delen av yttrandet är definierat som en observationsperspektivfråga. Den senare delen definierar jag här, som ett inbäddat förändringsförslag. Det som föregår Tomm's intervention är en lång dialog mellan Dan, Jen och Tomm där de talar om Dan's sätt att kommunicera med familjemedlemmar och hur det ofta skapar negativa effekter, t.ex i relation med sonen. Dan uttrycker att han är fast i ett mönster att fokusera på problem.:

Dan: *Yes, I felt that, and I gotta say that I, whatever. With my fear and my anxiety, and all the... my **propensity to focus on what's wrong and what's negative** and to fix it in my job, or in any authority position I seem to have, I do seem to go there. So, constantly focusing on what's wrong and then finding out, you know, whatever, all my efforts to fix are just a problem in themselves. Just get dug deeper into feeling like, Okay, I'm the problem here. Period. And... and uh... You know, that might... an element of that might be true. I'm not xx think I want to fight a mental problem.*

Tomm återanvänder Dan's ord *propensity* (benägenhet, tendens, ovana)

Exempel 4.4, rad 1097-1108

Tomm: But it doesn't have to be painful if you could shift your focus to identify opportunity. Because opportunity and possibilities are enlivening, right?

Analys:

Den dialog som föregår detta exempel handlar om hur Dan har kommit till en punkt där han har omprövat sin förståelse om hur hans kommunikation och interaktioner med familjemedlemmar skapar problem och svårigheter. Han är rörd, och som jag förstår ledsen. Han talar om att det är smärtsamt. Tomm antyder en förändring genom att Dan kan försöka skifta fokus – från att se det smärtsamma i situation till att se att situationen öppnar upp identifiera möjligheter vilket kan ge hoppfullhet.

5 Normativ-jämförande frågor

Denna typ av frågor syftar till att utforska och förändra uttryck som har en tydlig normativ grundad värdering inbyggd. T.ex genom att utmana existerande sociala normer, utvecklingspsykologiska normer eller kulturella normer.

Exempel 5.1, rad 847- 874

*Tomm: Yeah. And I appreciate... for you to describe xx, and that's quite accurate. And I think one of the dangers here is that **as men we're often socialized into positions of, of privilege and entitlement.** And I work through some of this myself in my own relationship with my partner. Not realizing how much I bought into patriarchal culture, assumptions about gender and so forth, right. **And it was hard for me to see what I couldn't see because I was blind to my, you know, male dominant position relationship, and I was blind to my blindness. I couldn't see that I was blind, right?***

Dan: That's the way it is when you're blind. (laughs)

Analys:

I dialogen som föregår denna sekvens har Dan kommit till en punkt där han ser och hör Jen's perspektiv och reflekterar och omprövar sin egen position. En förändring är på väg. När Dan uttrycker en sorg, eller hur ledsen han är över det han klandrar sig själv, formulerar Karl nedanstående intervention.

Tomm gör här en normativ-jämförande reflektion som bygger på ett antagande att det också finns socio-kulturella aspekter som påverkar Dan's kommunikativa och interaktiva samspel med Jen. Tomm gör som jag ser det också en socio-kulturell externalisering av Dan's problem; "--- as men we're often socialized into positions of, of privilege and entitlement".

Tomm intar också ett självobservationsperspektiv genom att beskriva en egen personlig erfarenhet som jag tror syftar till att underlätta för Dan att reflektera över detta. Dan är inte ensam i det. Det är en fråga som berör män. Vi är också en del av en socio-kulturell kontext. Att se det och reflektera över dess konsekvenser är ett steg i en förändring.

Exempel 5.2, rad 1106-1123

Dan: Can I do that? Like is this, you think this is behavior and it's a pattern, **and I can teach myself another one. As opposed to, this is like, Dan is... got hazel eyes.**

Tomm: No, this is... **This is something that you've learnt in your socialization. I don't think you... It's not in your jeans. You're not born with that.** I mean, sure, we've got genetic predispositions but it's through lived experiences that develop habits of thought and ways of thinking and seeing things and behaving and so forth. And habits can be changed. **And that's why I'm trying to xx you to consider this idea of, Dan is not the same as his thoughts or his habits. Dan is a person who can be an active agent in making choices about what patterns of thought he entertains and enters into, and if they're treacherous thoughts he wants to abandon them, escape them, and he wants to look for other thoughts. If there's one habit that's a problematic habit, okay, wants to find a counter-habit, right? So you can be an active agent** and separate... We talked about this as externalizing. Externalizing certain thoughts or behaviours from persons, right? 'Cause then you're freer to do something about it. If you collapse those onto you, "I am," you know, "someone who's always seeing the negative. I'm always a negative focused person." Well, then how can you change yourself, right?

Tomm gör en kontextförändrande intervention genom att peka på en alternativ, socio-kulturell förklaring till Dan's beskrivning av att han ÄR en person som beter sig på ett visst sätt. Tomm betonar skillnaden mellan att se möjligheter och att Dan inte är 'född' med detta beteende.

Exempel 5.3, rad 1179-1183

Tomm: ***A lot of men feel very uncomfortable with those emotions. 'Cause they feel it's not very manly to become tearful and to weep and so forth. But I think that restrains their possibilities. You know, and they, uh... get stuck in that***

Analys:

Här gör Tomm återigen en koppling till socio-kulturella genom att generalisera i ett tredje-persons perspektiv hur män kan vara fostrade i att inte visa sårbarhet och känslor. De mekanismerna försvårar förändring och många män fastnar i de socio-kulturella normerna.

6 Distinktionsklarifierande frågor

Denna typen av frågor syftar till att tydliggöra hur familjemedlemmar och/eller terapeuten uppfattar händelse- och orsakssamband, åsikter och antaganden. Framförallt är det de grundläggande värderingarna hos individen som kommer till uttryck i språket som utgör individens distinktioner. Man kan se distinktioner som exempel på individens sociala konstruktion av verkligheten. Det kan få terapeutiska konsekvenser att identifiera och klarifiera dessa olika distinktioner.

Exempel 6.1, rad 657-675

Tomm: *You **don't want him** to solve your problems.*
 Jen: *No.*
 Tomm: *You **want him** to reflect on it, give you the space to make your own choice.*
 Jen: *Yeah. And also... some of the times I just don't feel like.. I do... **It's a big risk for me** to do that, so when I do take the risk of, okay, I'm gonna talk about something here **that really means something to me**... I often, well...*
 Tomm: ***How come** it's such a risk?*
 Jen: *I don't know. That's just that I...*
 Tomm: *Are you **afraid of him and his response**?*
 Jen: *Um...*
 Tomm: *Are you **intimidated by him** sometimes?*
 Jen: *Sometimes, yeah.*

Analys:

I dialogen ovan utforskar Tomm och Jen en sekvens i Jen's och Dan's kommunikation där Tomm hjälper Jen att göra distinktioner runt vad det är som stör henne; "*You don't want him to solve your problems*", "*How come it's such a risk?*", "*Are you afraid of him and his response?*" Samt "*Are you intimidated by him sometimes?*".

Även Jen uttrycker en tydlig distinktion; "*--- I do... **It's a big risk for me to do that, so when I do take the risk of, okay, I'm gonna talk about something here that really means something to me...---***"

Exempel 6.2, rad 722-726

Tomm: *Can I interrupt for a second? I think I'm misinterpreting what your saying. Because it struck me that **she was expressing some**, you know, **hesitance based on fear**. **And you're saying**, "No no, that's not the way it is." **So do you think I'm misunderstanding her?***

Och

Tomm: *Well, **fear of your response, not necessarily you as a person, but...** 'cause she mentioned sometimes you were quick to come with solutions **and that's not what she wants.***

Och

Tomm: *Can I interrupt you again? Sorry to keep interrupting but I have to, if I'm going to do my job I have to introduce things from time to time, 'cause if they're not introducing a difference, then there's not really going to be much value to you xx conversation. So again, I'm sorry to keep doing this. **This idea that you have**, that you seem to... that you're expressing right now, that Jen doesn't have any difficulty because she's very bright and articulate and stuff like that. That thought troubles me. Do you have any idea why that troubles me?*

Analys:

Just denna sekvens är ett exempel på hur Tomm har identifierat en viktig skillnad i Dan's respektive Jen's distinktioner. Jen känner sig inte trygg och upplever att det finns en risk i att uttryck vad hon egentligen vill och känner, och Dan anser inte att det handlar om det. Tomm fångar upp detta och inleder med formuleringar som "--- *she was expressing some ---*" och "-- *And you're saying ---*" och avslutar meningen med att be Dan klarifiera Karls distinktion; "--- *do you think I'm misunderstanding her?*"

I nästa del klarifierar Tomm distinktionen mellan Dan som person och hans respons gentemot Jen; "---*fear of your response, not necessarily you as a person---*" samt "*you were quick to come with solutions and that's not what she wants*".

I den tredje och sista delen försöker Tomm introducera en klarifiering av Dan's grundantagande som styrande för hans handlande. Tomm observerar en distinktion hur Dan tänker om Jen. Det är den idén, eller Dan's grundantagande om Jen (i denna aspekt av deras relation) som Tomm verkar inrikta sig mot. Han gör det genom yttrandet: "*This idea that you have*".

7 Frågor som introducerar hypoteser

Tomm skriver att kliniska hypoteser är tentativa förklaringar som syftar till att orientera och organisera terapeutens agerande. Sannolikt kan de tjäna till att orientera och organisera ett självläkande agerande inom familjen. Om det inte finns någon rimlig anledning att undanhålla terapeutens arbetshypoteser kan han/hon berika familjens förmåga att identifiera lösningar på sina problem genom att formulera sina kliniska hypoteser som frågor.

Exempel 7.1, rad 479-483

Tomm: Can I... Can I ask you, *do you think that other people sometimes experience you as coming across as being intimidating when that's not how you experience yourself?* And um... so that... *Is that one of the 'dynamics you think that operates here?*

Analys:

I dialogen som föregår Tomm fråga beskriver Dan hur han påverkas av sin diabetes, hur hans humör kan svänga och hur han i terapisesioner när han blir stressad kan ha uttryckt sig tvärt och hårt, precis som han ibland kan göra i sitt jobb och i samtal med Jen. Så Tomm formulerar på ett reflexivt sätt en hypotes utifrån sin terapeutiska position om huruvida andra kan uppfatta Dan som hotfull (intimidating). Dan håller inte med riktigt men Jen ser poängen med Tomm fråga. Följande dialog följer därefter (Rad 484-490):

Dan: "Sure. Um, I don't know. *I haven't heard that as a complaint, that I've... intimidating, I don't know.*

Jen: *Well, what about this "walls of fears and complexity," sort of aloud.*

Dan: *That's not here, that's my boss (laughs)*

Jen: *I know, but that's how other people hear you, right? That's pretty intimidating ---"*

Exempel 7.2, rad 652-654

Tomm: *But I imagine there's some reason why you're more private. Do you feel vulnerable to open up more?*

Analys:

Här formulerar Tomm en hypotes baserat på Jen's beskrivning av att hon är en privat och blyg person som han formulerar som en fråga.

Exempel 7.3, rad 734-740

*Tomm: And I see with other people too a lot, that one person has a solution and **they think it's a good idea, so they tend to impose it, right? The other person for whatever reason isn't comfortable with that.** They can't sort of easily, you know, articulate their discomfort and effectively protest, so they feel oppressed. So that creates some fear in the dynamics of the relationship.*

Analys:

Här formulerar Tomm en hypotes som förklaring till maktbalanser i ett förhållande för att ge stöd för ett utforskande av Jen's känsla av rädsla att ta vissa diskussioner med Dan. Tomm formulerar den med hjälp av ett tredje persons perspektiv och använder ett tentativt språk.

Exempel 7.4, rad 794-836

*Tomm: Okay. Well, I think you're very perceptive in that regard. And I think you're right to a certain extent. **Um, you may not be fully in touch, though, with my intention in this process. And that is to try to help you see something that maybe is not that obvious to you. Um, and hopefully you can see it through my eyes.** What I see here, Dan, is a... what I sometimes refer to as a **treacherous thought.** That... that you have a certain thought about her and her competencies, which I think that you believe is a true perception, and because it's true you entertaining and you believe it serves you well. **Um, but you're not, I don't think, aware of the way in which that though in fact betrays you. And that's how and why it becomes treacherous.** Because when you believe, and honestly believe that she is, you know, very bright and articulate person and can speak her experience just fine, that view then tends to minimize the degree to which, um, you will sort of, uh, give priority to what's happening moment to moment in her experience. Because you have the confidence that she will speak up and... and say what has to be said. And because you.... You're not worried about that, **that tends to bias you to go ahead with whatever good ideas you have. Which I think is what creates the experience of intimidation.** Uh, and so I'm trying to connect the treacherous thought, what I call a treacherous thought, which is I think an assumption you have about her and her experience which I think probably doesn't see you as well as you think it does. And it probably contributes to the experience other people sometimes have, of you engaging in ways of talking that they experience as intimidating. So you resort to, can we describe it as intimidating practices. Not that you're an intimidating person, because your intentions are good. But the*

effect is to... to sort of, as a word, reinforce her position of privacy and hesitation to sort of speak out and be as fully present in the conversation as she could be. So I'm trying to offer this to you as a view from myself, who doesn't really know you very well, of course. But just take the benefit of, you know, Nancy's comments, and this hour we've been talking together. But, and it of course is ties into the work with individual families a lot, and seeing this on different occasions. So can you appreciate what I'm trying to say, or can we see this through my eyes in addition to your own eyes? Does it make sense to you?

Analys:

Detta blir en vändpunkt i terapisesessionen. Interventionen får en terapeutisk effekt på Dan som börjar reflektera över kommunikationen och interaktionen med Jen från ett nytt perspektiv. Det är en lång dialog som föregår denna intervention. Den inleds med en processavbrytande intervention som jag redovisar utförligt i exempel 8.1, varför jag rekommenderar läsaren att nu titta på det exemplet. Det är en spännande process att följa.

Först inleder Tomm med att bekräfta en upplevelse Dan har av att vara pressad i sekvenser som föregår interventionen ovan; ”*Okay. Well, I think you're very perceptive in that regard. And I think you're right to a certain extent*”. Därefter gör Tomm vad jag kan beskriva som en ’brygga’ över till det han vill presentera för Dan; ”*Um, you may not be fully in touch, though, with my intention in this process. And that is to try to help you see something that maybe is not that obvious to you. Um, and hopefully you can see it through my eyes*”. Därefter presenterar Tomm sin hypotes om idén med ’den förrädiska tanken’ (*a treacherous thought*). Med det syftar Tomm på att Dan har en grundad uppfattning om andra, som gör att han inte reflekterar över hur de uppfattar honom. Han utgår från sin bild och med en *god intention* agerar han utifrån den bilden – men hans agerande skapar en *negativ effekt*.

På det viset bjuder Tomm in Dan till att försöka se det Tomm ser. (På sätt och vis blir detta också en distinktionsklarifierande formulering – Tomm's distinktion av Dan's distinktion står i ett fokus här). Tomm förklarar på ett sätt som inte klandrar och kritiserar Dan. Karl externaliserar Dan's ”blindhet” i form av uttrycket ”*a treacherous thought*”; ”*What I see here, Dan, is a... what I sometimes refer to as a treacherous thought. That... that you have a certain thought about her and her competencies, which I think that you believe is a true perception, and because it's true you entertaining and you believe it serves you well. Um, but you're not, I don't think, aware of the way in which that though in fact betrays you. And that's how and why it becomes treacherous*”

I den senare delen av interventionen formulerar Tomm det jag ser som kärnan i hans hypotes; ”*Which I think is what creates the experience of intimidation. Uh, and so I'm trying to connect the treacherous thought, what I call a treacherous thought, which is I think an assumption you have about her and her experience which I think probably doesn't ser you as well as you think it does.*”. Här kopplar Tomm ihop den tidigare dialogen om huruvida Dan kan se att andra kan uppleva honom som hotfull (intimidating), vilket Dan kan se när Tomm omformulerar det till överväldigade (overwhelmed). Här använder Tomm uttrycket ’intimidating’ vilket Dan i detta läge inte invänder mot.

Exempel 7.5, flera yttranden relaterade till dialogen om relationen mellan Dan och sonen Fred: rad 911-915(A), 1019-1023(B), 1033-1038(C)

Tomm:

- (A) *So then he might treat Fred in ways where **his expectations of Fred's competence are imposed upon Fred, and Fred perhaps can't realize those possibilities.** And so the relationship between him and Fred suffers as a result (A)*
- (B) *Could also be that Fred's experience is that when his father comes down and tells him that, that he experience the transaction of one **as a demand for obedience, and that means he feels like he's been growing down, as towards to being a younger** (B)*
- (C) *--- is **what probably contributing to his rebellious response.** Or protest or whatever it is, right? But it doesn't come across that way, because then, you know, **Dan feels it as defiance, disrespect to whatever, right? Which of course just gets his hackles going up** (C)*

Analys:

Tomm introducerar flera exempel av hypoteser runt dynamiken i Dan's kommunikation och interaktion med sonen Fred. Syftet är att influera Dan till ett ökat självobserverande och stimulera Dan att själv hitta lösningar på hur hans kommunikation och samspel med övriga familjemedlemmar och andra kan förbättras.

Exempel 7.6, rad 1149-1159

*Tomm: I presume you're feeling a bit of sadness at the moment. And I want to honor that and draw to your attention the value of that. **Because what you're touching on now emotionally is probably a reflection of something that is a growing itch.** Um, and because I don't know if you... You're familiar with the grief model of loss, right? **Tearfulness is obviously something that is accompanied with loss. And if you're at the point of losing a bad habit, losing a pattern of thought that's not a good way of thinking, that's a good place to be.** And if that's where we've come to now, then I think it's... it's good to be at that place*

Analys:

Här hjälper Tomm Dan att se och omformulera sin position av sårbarhet, sorg, ånger och ledsenhet till något väldigt positivt, men samtidigt smärtsamt, som kan hjälpa Dan att komma vidare i sitt förändringsarbete. I min analys av de hypotesintroducerande frågorna tycker jag mig också se en kontextförändrande effekt. Då reflexivitet definieras som en förändring i de värdebärande konstruktionerna vi har gjort som förklarar och definierar våra relationer, leder ofta Tomm's hypotesintroducerande interventioner till en förändring i de meningsbärande konstruktionerna. (

8 Processavbrytande frågor

Den här typen av frågor syftar till att avbryta vissa processer som uppstår samtalet genom att lyfta det till en metanivå. Tomm exemplifierar med paret som börjar gräla i sessionen inför sina barn, och terapeuten vänder sig till barnen och frågar om föräldrarnas gräl brukar vara svårare eller lindrigare i vanliga fall, jämfört med det som sker nu? En annan processavbrytande fråga kan rikta sig mot den terapeutiska alliansen, t.ex om dialogen blir

ansträngd och terapeuten frågar om det var något han/hon gjorde som upprörde. Ytterligare variant kan vara att avbryta en familjemedlems tankegång.

Exempel 8.1, Rad 722-726

*Tomm: "Can I interrupt for a second? I think I'm misinterpreting what your saying. Because it struck me that **she was expressing some, you know, hesitation based on fear. And you're saying, "No no, that's not the way it is." So do you think I'm misunderstanding her?"***

Tomm använder en processavbrytande fråga ("Can I interrupt for a second?") för att få Dan att observera och reflektera över det Jen's säger. I detta fall syftar den processavbrytande frågan att avbryta den *tankegång* Dan ger uttryck för, inför Jen, om att Jen inte känner någon rädsla.

Det som föregår detta exempel är en sekvens där Jen säger (rad 691-700): " --- *If we're talking about family and parenting issues, or something like that where I have, you know, a strong feeling about how Fred. is being dealt with, then it's... **it's a scary thing to have a discussion. Because we will end up fighting for sure. And I think... but if it's more just my experiences, or me wanting to get feedback from him about how something went that I did, or you know, he was there and saw it or something like that... Then, uh...I don't know. **For me, that's scary, somehow. I don't know. I'm not being very... articulate here.*****"

Under hela sekvensen har Dan varit i lyssnande/observerande position. Tomm vänder sig sedan till Dan med frågan (rad 701-702): "Mm hmm. *Do you relate to Jen's experience of struggling with how safe it is to be open and raising things?"*

Dan svarar nekande till Tomms's fråga; "**Safety isn't an issue, I don't think. And this... reluctance to share, I don't think it stems from fear of me and sharing ---**". Av Dan's svar tolkar jag det att han har en uppfattning att det är Jen's oförmåga att vara tydlig som är problemet, inte att hon känner en rädsla för att säga hur hon känner.

Dan fortsätter hävda sin uppfattning och Tomm gör ett nytt försök (rad 754-763):

*Tomm: "Can I interrupt you again? Sorry to keep interrupting but I have to, if I'm going to do my job I have to introduce things from time to time, 'cause if they're not introducing a difference, then there's not really going to be much value to you xx conversation. So again, I'm sorry to keep doing this. **This idea that you have, that you seem to... that you're expressing right now, that Jen doesn't have any difficulty because she's very bright and articulate and stuff like that. That thought troubles me. Do you have any idea why that troubles me?"***

Dialogen fortsätter och Dan säger (rad 764-767): "*Yeah. I'm not denying that she doesn't have fear. I guess I'm... I'm thinking fear of me, I'm thinking Jen's had some other things in her past that she's had to dealt with that have left a stamp on her. And...*"

Tomm avbryter för tredje gången med samma processavbrytande fråga till Dan: (rad 771-774): "*Okay. Can I go back, though? Why do you assume... It troubles me **when I hear you saying that she's got no reason to be afraid. Like, why does trouble... why do you assume that that troubles me?"***

Analys:

Det här exemplet är mycket intressant. Tomm har gjort en distinktion av Dan's distinktion (om Jen) som står i kontrast till vad Jen nyss har beskrivit. Här avbryter Tomm Dan som går in i en form av försvar, eller undvikande av det tema som Tomm utifrån sin kliniska hypotes vill leda Dan till att reflektera över (uttrycket 'intimidating'). Tomm släpper inte detta och avbryter Dan vid tre tillfällen. Den senare delen av Tomm's formulering kan ses som kontextförändrande. Han ber Dan försöka svara på vad det är Tomm hör som gör bekymrad i deras dialog. Tomm's första formulering är: *"So do you think I'm misunderstanding her"*. Tomm har fångat upp diskrepansen i Dan resp Jen beskrivningar och ber Dan avgöra om Tomm har missförstått Jen. Detta är samtidigt ett fint exempel på cirkulär intervjumetod.

Andra formuleringen blir: *"This idea that you have, that you seem to... that you're expressing right now, that Jen doesn't have any difficulty because she's very bright and articulate and stuff like that. That thought troubles me. Do you have any idea why that troubles me?"*. Dan kan inte svara Tomm och fortsätter sin beskrivning av hur han uppfattar situationen. För tredje gången går Tomm tillbaka till frågan; *"Okay. Can I go back, though? Why do you assume... It troubles me when I hear you saying that she's got no reason to be afraid. Like, why does trouble... why do you assume that that troubles me?"*

Det som sker här är att Dan känner sig pressad och utpekad och säger det. Tomm förklarar sin fråga och går in i en lång hypotesintroducerande formulering som jag redovisar i exempel 7.4 sid 41. Därefter öppnar dialogen upp och Dan intar en ökad självobserverande position i att tillsammans med Tomm utforska ett förändrande framtidsperspektiv.

6 Diskussion

Här kommer jag att göra en övergripande analys av den terapisesession som min studie bygger på. Jag kommer att göra kopplingar till mina kapitel om kunskapsläge, teori och mina frågeställningar. Utifrån min kodning av vilka typer av reflexiva frågor Tomm använder i den här sessionen har jag funnit att de fördelar sig enligt följande:

Tabell 1: frekvens av de olika typerna av reflexiva frågor:

Typ av fråga	Antal frågor
Framtidsorienterande	2
Observationsperspektiv	9
Kontextförändrande	2
Inbäddade förändringsförslag	10
Normativ-jämförande	2
Distinktionsklarifierande	6
Hypotesintroducerande	10
Processavbrytande	2

Som framgår av tabell 1 så är det fyra frågetyper som är vanligast förekommande i samtalet: Inbäddade förändringsförslag, hypotesintroducerande, observationsperspektiv samt distinktionsklarifierande frågor. Jag återkommer i min diskussion till dessa frågetyper.

Det är vanligt att terapeutiska samtal och intervjuer kännetecknas av just tre faser. Inledande fas, en arbetsfas och en avslutande fas. Så även i denna session. Den inledande fasen kännetecknas av att Karl Tomm's närvaro förklaras och Tomm övergår till att ställa orienterande frågor om situationen för Dan och Jen och om deras upplevelse av terapiprocessen med Nancy. (se nedan). I nästa fas, arbetsfasen, övergår dialogen i en mer terapeutiskt aktiv fas. Tomm ställer många reflexiva frågor och en hög grad av samskapande och reflexivitet kännetecknar dialogen. Terapiprocessen i denna andra fas har präglats av det som i teoridelen beskrivs som de-konstruerande av problemet och konstruerande av ny mening, förståelse och idéer om förändringar. Framförallt för Dan i relation till hans interaktioner och kommunikation med familjemedlemmar. Den avslutande fasen består i hög grad av ett stödande och hållande då Dan uppenbarligen är berörd och tagen av sina reflektioner samt att koppla ihop de nya perspektiven från fas två med hur de kan introduceras för Dan och Jen's barn Fred och Julie.

Först vill jag kommentera hur Tomm arbetar i inledningsfasen av sessionen. Tomm beskriver i den reviderade systemiska intervjumodellen som jag refererar till på sid 13, att terapeuten huvudsakligen har två intentioner i sin intervju. Den ena är en *orienterande* intention och den andra en *influerande* intention. Tomm skriver att *intentionen* bakom de orienterande frågorna inte i första hand syftar till att uppnå en förändring i familjesystemet, utan snarare en förändring hos terapeuten. För familjemedlemmar kan dessa frågor, som ställs av terapeuten utifrån en orienterande intention, ändå skapa en effekt. Tomm skriver att allt terapeuten gör eller inte gör, säger eller inte säger, kan få effekt; en terapeutisk, icke-terapeutisk eller kontra-terapeutisk effekt. (Tomm, K. 1987/a, sid 2)

Genom att terapeuten ställer en rad frågor om familjemedlemmarnas uppfattning om deras situation orienterar detta terapeuten om sådant som kan bli terapeutisk och kliniskt viktigt senare i samtalet i den tidiga inledningen av sessionen ställer Tomm en rad orienterande frågor för att höra Dan och Jen beskriva sin situation, såväl i nutid som i dåtid.

Den andra typen av frågor har en *influerande intention*. Dessa frågor är, som namnet antyder, direkt inriktade på att påverka och uppmuntra till förändring. Det är med den intentionen som de reflexiva frågorna ställs. Men när Tomm skriver om *intention* syftar han också på de grundantaganden som terapeuten gör om familjens situation, som vägleder terapeuten till vilken riktning frågorna kan ha. Som jag redogör för i teorikapitlet sid 11, om begreppet cirkularitet från Tomm's första artikel (a.a), är den influerande intentionen inte ett uttryck för ett linjärt tänkande (baserat på första ordningens cybernetiska perspektiv) utan ett cirkulärt samskapande förhållningssätt där respekten för familjemedlemmars autonomi är kopplat till terapeutens neutrala hållning. Jag återkommer till detta igen i diskussionen om de hypotesintroducerande frågorna.

En annan aspekt av hur Tomm arbetar med paret i denna terapiprocess är de så kallade 'gafflarna'. Med det åsyftas på hur terapeuten väljer att utforska ett yttrande från en familjemedlem som samtidigt i yttrandet innehåller olika kontrasterande perspektiv; ett problem- respektive styrkeperspektiv, ett dåtid- respektive framtidsperspektiv etc. Det finns alltid flera vägval; fokusera på problembeskrivningar eller fokusera på önskad framtida förändring, fokusera på uttryck för problembeteenden eller fokusera på vilka önskade beteenden problembeteendena står i kontrast mot, fokusera på de tolkningar terapeuten gör av det som sägs eller fokusera på det som sägs och utforska det meningsbärande innehåll som familjemedlemmar tillskriver det som sägs.

Vid några tillfällen uppstår det sådana vägval där Tomm väljer att fokusera på antingen styrkor och resurser istället för problem och brister, eller fokusera på framtida önskad förändring istället för att utforska problembeteendens bakomliggande orsaker. Exempel 1.2, rad 424-428 visar på ett sådant vägval, när Dan beskriver hur han har så mycket ilska inom sig och att han önskar att han hade kunnat känna andra känslor. Tomm hade kunnat välja att utforska vad som skapar ilskan, men väljer formulera en framtidsorienterad fråga.

Ett annat exempel (från exempel 1.3) är när Jen beskriver det hon upplever svårt i kommunikationen med Dan och uttrycker att det inte är en jämn balans och att hon önskar mer support. Tomm hade t.ex kunnat välja att utforska vad det är för problematik som skapar den ojämna balansen, men Tomm väljer att istället fråga vad hon önskar för support från Dan, som hade gjort relationen mer balanserad.

Dessa exempel visar också på hur Tomm återanvänder de exakta ord som Dan respektive Jen yttrar. I Dan's fall orden *anger* och *emotion*. Tomm omformulerar också Dan's uttryck "---need more of a different emotion---" till "---express other emotions---" som innebär ett mer proaktivt uttryck och som kan antyda en strävan mot ökad personlig agens, som Michael White skriver om. (White, M. 2012, sid 82, 250). I exempel 3.3 beskriver Dan sin tendens att se problem med ordet *propensity* (rad 1071) som Tomm upprepar tre gånger i sin formulering.

En annan intressant typ av fråga är det som Tomm kallar för bifurkationsfrågor. (Tomm, K, föreläsning externship augusti 2019). Med det menas att man formulerar en fråga som innehåller två val – en negativ innebörd och en positiv innebörd. Tomm gör det i exempel 2.2.

Olga Sutherland pekar också på hur Tomm i den här sessionen samskapar mening och förståelse i sin avhandling (Sutherland, O., 2008.) Ett sådant exempel är 2.1, där Tomm ställer en observationsperspektivfråga. I dialogen som föregår den frågan börjar Tomm utforska med Dan om han tror att andra upplever honom som 'intimidating'. Detta har Dan svårt att instämma i, trots att Jen går in och bekräftar att hon kan uppfatta Dan som 'intimidating' ibland. Tomm väljer att

omformulera sig genom att använda uttrycket *'overwhelmed'* istället vilket Dan kan instämma i (Rad 526). Tomm anpassar sitt språk till Dan's kontext och de samskapar en distinktion som Dan kan bekräfta.

Genomgående i sessionen, arbetar Tomm i en nära koppling till familjens språk. I teorikapitlet har jag redogjort för språkets konstruerande och meningsbyggande funktion. Det som kännetecknar konstruktionistisk terapi är ett förhållningssätt att hela tiden utgå från det familjemedlemmar beskriver med sina ord. I konstruktionistisk terapi strävar inte terapeuten efter att koppla dessa beskrivningar till olika former av teorier om psykopatologi som kräver en tolkning av terapeuten. De interventioner som Tomm gör utgår hela tiden från den kontext som Dan och Jen framlägger med sina yttranden. Däremot har terapeuten en uppmärksamhet på interaktionella och kommunikativa mönster som uppstår inom familjen. Det är de distinktioner terapeuten gör av detta som vägleder terapeuten att med sina frågor och formuleringar göra interventioner vars syfte är att öka familjemedlemmars reflexivitet. I nästan varje fråga/formulering från Tomm betonar han det Dan eller Jen har yttrat tidigare. I exempel 1,2 säger Tomm; *"Okay. So you've become aware of the amount of anger you deal with. And even though you've been able to harness some of it, to apply yourself, you'd like to liberate yourself from anger as it were, so you can express other emotions more? Is that what you're saying?"* I exempel 2.1 rad 537-559 inleder Tomm sin fråga med följande yttrande; *"---Like, given that you recognize and acknowledge that your relations with frustration and anger is a challenge for you, in your life in general, at work, as well as at home---*"

Gaete et al, skriver i sin studie om reflexiva frågor som konstruerande interventioner att Karl Tomm identifierade en rad olika typer av reflexiva frågor i sin artikel 1987/b, men att det som inte framkommer i artikeln (även om Tomm antyder det) är den process där dialogen går fram och tillbaka i ett samskapande av alternativa, klient-definierade, beskrivningar av önskad framtid, förståelse och mening. De menar, vilket jag verkligen instämmer i, att vi som terapeuter inte mekaniskt kan 'lära in' en serie olika typer av frågor, då vårt arbete är ett dynamiskt, dialogiskt samskapande i språket. Däremot kan vi uppöva en förmåga att 'se andras seende och höra andras hörande' och att utveckla en förmåga att ställa konstruerande reflexiva frågor till familjemedlemmar. (Gaete, Joaquín & Smoliak, Olga & Couture, Shari. (2018), sid 23).

I min analys har jag också upplevt att det har varit svårt att identifiera 'rena varianter' av de olika typer av reflexiva frågor som Karl Tomm beskriver i sin artikel 1987/b. I några fall är det enklare och i andra fall avsevärt mycket mer komplext. Jag har identifierat flera exempel, som jag beskriver som 'komplexa' därför att jag kan läsa in flera olika typer av frågor i en talsekvens från Tomm. I exempel 4.2 kan jag identifiera en inbäddad förändringsförslagsfråga, en hypotesintroducerande formulering och en distinktionsklarifierande formulering

Jag hade inledningsvis svårt att skilja *inbäddade förändringsförslagsfrågor* och *framtidsorienterande* frågor från varandra. Jag insåg att jag hade missförstått Tomm's beskrivning, men det klarnade för mig. Skillnaden insåg jag låg i att framtidsorienterande frågor är frågor om önskad framtid som familjemedlemmar beskriver i sitt svar. De inbäddade förändringsförslagsfrågorna är formuleringar där terapeuten föreslår/antyder en strategi eller ett förändrat beteende som kan vara till hjälp. Här skriver Tomm att dessa formuleringar/frågor måste uttryckas tentativt och reflexivt och med en direkt återgång till neutralitetssprincipen, för att inte uppfattas som att terapeuten vill 'sälja in' lösningsförslag.

I den här sessionen använder Tomm *inbäddade förändringsförslagsfrågor* och *hypotesintroducerande frågor* i störst utsträckning. Därefter kommer

observationsperspektivfrågor följt av *distinktionsklarifierande frågor*. Det är också tydligt att Tomm är mer engagerad i dialogen med Dan, och att hans interventioner i mycket högre utsträckning är riktade till Dan.

Det är två väldigt intressanta passager i sessionen i dialogen med Dan. Den första redovisar jag i exempel 8.1 och 8.2 under *processavbrytande frågor*. Tomm har intervjuat Jen som beskriver (rad 691-700) att det är *”---a scary thing to have a discussion---*” (med Dan). Tomm vänder sig till Dan och frågar om han kan relatera till Jen’s upplevelse av att det är *”scary”*. Det tillbakavisar Dan och talar mer om Jen’s personlighet och att hennes eventuella rädsla mer handlar om henne än om honom. Här avbryter Tomm (Rad 722-726) med yttrandet: *”Can I interrupt for a second? I think I’m misinterpreting what your saying. Because it struck me that she was expressing some, you know, hesitance based on fear. And you’re saying, “No no, that’s not the way it is.” So do you think I’m misunderstanding her?”* Dan håller fast vid sitt perspektiv och Tomm avbryter för andra gången (Rad 754-763); *”Can I interrupt you again? Sorry to keep interrupting but I have to, if I’m going to do my job I have to introduce things from time to time, ‘cause if they’re not introducing a difference, then there’s not really going to be much value to you xx conversation. So again, I’m sorry to keep doing this. This idea that you have, that you seem to... that you’re expressing right now, that Jen doesn’t have any difficulty because she’s very bright and articulate and stuff like that. That thought troubles me. Do you have any idea why that troubles me?”*

Det som följer efter denna intervention är att det uppstår ett spänt läge där Dan ger uttryck för att den tankegång Tomm har varit inne på (att Dan kan uppfattas hotfull, att diskussioner med Dan upplevs av Jen som *”scary”* etc) får Dan att känna sig *”targeted”*.

Tomm följer upp detta med en *hypotesintroducerande intervention* som blir den andra intressanta passagen i sessionen. Jag uppfattar att denna intervention skapar en dramatisk förändring i positiv riktning. Tomm introducerar idén om *’den förrädiska tanken’* (a treacherous thought). (Rad 794-836). Tomm tar god tid på sig att förklara sin idé om den förrädiska tanken. Under det externship som jag deltog i två veckor i augusti använde Tomm den metaforen vid andra tillfällen. I interaktioner och kommunikation inom familjen som blir dysfunktionell och problemupprätthållande förstår jag det som en terapeutisk erfarenhet som Tomm har gjort, som har visat sig vara en användbar hypotes att introducera. Det blir som en externalisering. Det är inte Dan som är *”scary”* och det ligger en god intention bakom Dan’s agerande, men effekten blir negativ.

I mitt teorikapitel redogör jag för CMM-teorin som Karl Tomm beskriver i sin andra artikel. (Tomm, K, 1987/b). CMM teorin beskriver att de etablerade värdesystem som familjemedlemmar bygger upp ingår i ett hierarkiskt system baserat på två regler; regulativa respektive konstituerande regler. De regulativa reglerna påverkar hur vi ger respons på olika fenomen, yttranden, handlingar etc. De konstituerande reglerna påverkar hur den hierarkiska ordningen är mellan det jag kallar för värdegrunder. Dessa hierarkier står i ett reflexivt förhållande till varandra där förändringar i systemet av värderingar antingen kan vara av typen *’charmed loops’*, dvs de bevaras och ingen egentlig förändring sker. Och de kan vara av typen *’strange loops’*, där det sker en omvälvande förändring där värdesystemets hierarkiska ordning omkullkastas. (Cronen, V.E., Johnson, K.M. & Lannamann, J.W., 1982.). Man kan se det som sker i terapisektionen där Karl Tomm gör den ovannämnda interventionen som att det leder fram till en *’strange loop-förändring’* i Dan’s värdegrund i relation till teman som t.ex hans goda intentioner får negativa effekter. Det har inte Dan kunnat se tidigare.

Genom den ovannämnda interventionen och de efterföljande dialogiska processerna, med flera observationsperspektivfrågor, inbäddade förändringsförslagsfrågor och samtidigt ett tydligt stödjande förhållningssätt gentemot Dan, sker så förändringen.

När Tomm introducerar denna hypotes, eller förklaring av hur kommunikationen får negativa följder, börjar både Dan och Jen att reflektera över det Tomm syftar på. Jag menar

att i det momentet inträffar en "förändringens punkt", dvs Dan, först och främst, omprövar sina erfarenheter och sin bild av sig själv och andras upplevelse av honom. Teoretiskt kan den förändringen beskrivas som en 'strange loop'

Jen yttrar något senare; *"Yeah, I think that there's... I think there's a pattern there. I think that's actually... yes, that's what I'm thinking. Is that, again, it's like a... the intentions... and this is, I think... **the biggest struggle we have is the intentions are good but somehow between intention and this communication and the other person, everything goes haywire in the... Not the intention, but in the how it's communicated, how it's done. So if you have the good thought, which I guess can be the treacherous thought, right, if I'm understanding this correctly...**"*

Tomm's interventioner får Dan och Jen att börja reflektera över de interaktionella mönstren och kommunikationen med varandra i familjen. Efter denna intervention följer en rad observationsperspektivfrågor och distinktionsklarifierande frågor. När Dan's reflektioner och självobservationer (mentaliserings) får honom att förstå mer om hur framförallt sonen Fred sannolikt upplever honom blir han rörd, och han resonerar i termer av att "vara sådan som person".

Där formulerar Tomm några normativ-jämförande frågor, som jag förstår det i ett syfte att externalisera Dan's skuld känslor. Tomm yttrar t.ex (Rad 1106-1112); *"No, this is... This is something that you've learnt in your socialization. I don't think you... It's not in your jeans. You're not born with that. I mean, sure, we've got genetic predispositions but it's through lived experiences that develop habits of thought and ways of thinking and seeing things and behaving and so forth. And habits can be changed."*

De kontextförändrande frågorna har jag haft svårast att identifiera i den här sessionen. Jag har redovisat några exempel, som inte är 'renodlat' kontextförändrande, utifrån hur jag förstått dessa frågors form och syfte: Idén om den 'förrädiska tanken' är ett exempel (3.1). Ett annat exempel är när Tomm lyfter in att den smärtsamma självobservation Dan gör i sessionens slutfas inte behöver vara så smärtsam om Dan kan se öppningar och möjligheter, vilket är upplyftande. (ex 3.2) samt när Tomm vänder på den "förrädiska tanken" och omformulerar det till en *"very friendly thought"* och uppmuntrar Dan att försöka separera sig från benägenheten att uppmärksamma problem.(ex 3.3)

Jag har fått en uppfattning att det här är en speciell session. Familjen har varit aktuella på CFTC en tid. De har träffat en annan terapeut innan de började samarbeta med 'Nancy'. I deras process uppstod det en situation som 'Nancy' upplevde som *"we were getting stuck in the mud so to speak"* och hon beslutade sig för att be Karl Tomm gå med i en session. Under mitt två-veckors besök på CFTC i augusti 2019 var det flera sessioner som genomfördes på det viset. Innan den 'inhoppande' terapeuten träffade familjen förberedde man den kommande sessionen noga. Man ritade upp och analyserade ett genogram, talade om anledningen till att familjen sökte terapi och hur situationen i familjen såg ut när terapin startade. Den terapeut som hade jobbat med familjen beskrev terapiprocessen och vad som var positivt respektive problematiskt. Den inhoppande terapeuten orienterade sig om vad kollegan ville uppnå med den kommande sessionen.

Mot bakgrund av detta tror jag att Karl Tomm går in i den här sessionen med en agenda, formulerad av den aktiva terapeuten, det reflekterande teamet och av den inhoppande terapeuten. Med den bakgrunden är det inte långsökt att föreställa sig att en formulering från Nancy skulle kunna vara att få Dan att reflektera över

vilka konsekvenser hans humör och sätt att interagera och kommunicera med familjemedlemmar får. Det är i stora drag det Karl Tomm arbetar med i denna session. Om min hypotes stämmer här, skulle man kunna fråga sig hur en terapiesession med Karl Tomm hade sett ut om det var han som var aktiv terapeut och det var ett förstasamtal eller ett andra, eller tredje samtal. Min hypotes är att Karl Tomm inte hade använt så många hypotesintroducerande frågor eller inbäddade förändringsförslagsfrågor. Troligen hade han arbetat mer med framtidsorienterande frågor och distinktionsklarifierande frågor.

I en jämförelse mellan den här terapiesessionen och andra terapimodeller som jag känner igen, som t.ex lösningsfokuserad korttidsterapi eller narrativ terapi finns tydliga skillnader. En välutbildad och metodtrogen lösningsfokuserad terapeut hade troligen inte använt några hypotesintroducerande eller inbäddade förändringsförslagsfrågor överhuvudtaget. Istället hade den terapeuten sannolikt enbart ställt framtidsorienterande frågor och utforska svaren med följdfrågor om hur de beskrivningarna skulle kunna visualiseras och vilka konkreta beteendeförändringar som hade kunna leda fram till förverkligandet av det beskrivna önskade framtidsscenarioet. (Lipchik, E. & De Shazer, S., 2017). En narrativ terapeut hade sannolikt inlett en dialog där de fenomen som skapar bekymmer i familjen hade externaliserats. (White, M. & Karlsson, L.-C., 2012). Karl Tomm har beskrivit hur inspirerad han har varit av Michael Whites idéer om familjeterapi (samtal under externship-veckorna) och av lösningsfokuserat arbetssätt. (Collins, D. & Tomm, K., 2009; Tomm, K., George, S.T., Wulff, D., Strong, T. (2014)).

Det som tydligt skiljer Tomm's arbetssätt från dessa två modeller, är hans syn på familjen som en social och relationell enhet, där Tomm har ett starkt fokus på interaktionella mönster. Jag uppfattar Tomm's arbetssätt mer dialogiskt och utforskande av hur dessa mönster gestaltar sig och hur han arbetar med sina frågor som interventioner för att få familjemedlemmar att uppmärksamma vad som pågår *mellan dem* snarare än inom dem. Karl Tomm har utvecklat ett reflexivt arbetssätt som är komplext och utmanande att sätta sig in i – därför också så mycket intressant och stimulerande att studera.

Med detta menar jag att mina frågeställningar är besvarade. Inte enkelt och entydigt, utan med hela den komplexitet i den kliniska praktiken som jag har varit försjunken i ett antal månader.

Generaliserbarhet utifrån min studie

Den första frågan här blir om den här studien går att replikera? Det skulle absolut vara möjligt, och intressant, om en annan person granskade den här transkriberade intervjun med samma frågeställning som jag haft, för att se vilka likheter och skillnader man då kom fram till. Att replikera den här studien med samma design och frågeställningar men med andra deltagare är också fullt möjligt, och intressant, och man skulle kunna analysera de samtalen utifrån en operationalisering av förväntade frågetyper och reflexiva interventioner som i min studie, eller mer induktivt, se vilka reflexiva interventioner och effekter som olika sessioner består i. Samma resultat kommer aldrig att kunna uppnås då subjektiva, personliga, kontextuella och professionella aspekter gör varje terapiesession unik.

Den andra frågan är vilka generaliserbara slutsatser jag kommer fram till utifrån min studie? Det jag anser vara en moderat generaliserbar (Mayring, P., 2007) slutsats av min studie, är att hela tiden vara uppmärksam på familjemedlemmars språk (deras exakta yttranden) och utgå från dem för att bredda och fördjupa det meningsbärande innehållet i vad yttrandena representerar i form av deras sociala konstruktioner. För det andra pekar min

studie också på att en viktig färdighet som familjeterapeut är att kunna göra kliniska hypoteser om dynamiken i familjens interaktioner och kommunikation och hur detta gestaltar sig, för att se strategiskt lämpliga vägar för att hjälpa familjen vidare utifrån den samskapade problemdefinitionen. För det tredje visar min studie att det är de reflexiva frågorna, som skapar en reflexivitet hos familjemedlemmar, som är den viktigaste komponenten i förändringsarbete. För det fjärde har min studie lyft fram Karl Tomm's beskrivning av åtta övergripande reflexiva frågeteman och belyst dem i en konkret, klinisk situation där hantverksaspekten – hur (kan) det gå till – har studerats. Jag har uppfattat att de fyra mest förekommande frågorna tycks ha en parvis koppling, där observationsperspektivfrågor och distinktionsklarifierande frågor tycks hänga ihop/vara nära varandra i funktion och inbäddade förändringsförslagsfrågor och hypotesintroducerande frågor tycks hänga ihop/vara nära varandra i funktion.

Jag tänker också att definitionen av reflexivitet kan uttryckas utifrån den respons terapeuters interventioner får från familjemedlemmar och inte i första hand/enbart utifrån en teoretisk definition av vad reflexivitet är.

Om en ambition med min studie också har varit att den ska kunna vara ett lärande för oss blivandes och varandes familjeterapeuter, så är det just att vara uppmärksam på familjemedlemmars språk och att försöka identifiera de distinktioner familjemedlemmar gör. Distinktioner handlar om tecken på de konstituerande värdegrunder som familjemedlemmars berättelser bär på. När jag som terapeut har gjort en distinktion av familjemedlemmars distinktioner kan jag reflektera över vilka mönster dessa ingår i. Genom att ställa distinktionsklarifierande- och observationsperspektivfrågor kan jag dekonstruera familjemedlemmars uppfattning om orsak-verkan samband som hör till problembeskrivningar. (Tomm, K, 1988; Tomm, K, George, S.T, Wulff, D, Strong, T. (2014).)

Förslag på framtida forskning

Jag skulle önska att mer forskning gjordes på hur CMM teorin kan studeras i en praktisk klinisk kontext, dvs att studera reflexivitet i familjeterapeutiska samtal med en annan design, där reflexivitet studeras som den kommer till uttryck och inte utifrån den design jag har valt här, dvs med en 'mall' för reflexiva frågor, och analysera det utifrån CMM teorin.

Det vore intressant att göra fler studier om reflexivitet och reflexiva frågor i familjeterapisessioner som är förstasamtal och efterföljande samtal och se hur terapeuters typ av frågor och formuleringar eventuell förändras. Det finns många intressanta frågor som kan studeras i en klinisk vardag; vilka vägval följer terapeuten baserat på vad familjemedlemmar berättar och i vilket syfte och med vilken intention, hur påverkas terapeuten av de distinktioner terapeuten gör som får konsekvenser för hur terapeuten väljer att formulera sina frågor och hur kan terapeuten öka sin förmåga att identifiera mönster i interpersonella interaktioner mellan familjemedlemmar.

Det hade ju också varit väldigt intressant att jämföra olika 'skolor' av familjeterapi utifrån en studie om reflexivitet i terapisesionerna.

Ytterligare ett område som är intressant att forska på är hur den systematik för observationer av olika mönster av interpersonella interaktioner som Karl Tomm med kollegor har utvecklat på CFTC: "Patterns of Interpersonal Interactions" och hur det kan tillämpas i en klinisk kontext, och vilka hantverksmässiga erfarenheter som kan dras ur en sådan forskning. (Tomm, K, George, S.T, Wulff, D, Strong, T. (2014); Eeson, J. & Strong, T., 2016.).

Ytterligare ett tema för fördjupade studier vore att arbeta i en grupp där alla läste samma transkribering och tolkade terapeutens frågor/formuleringar utifrån t.ex den kategorisering

Tomm beskriver i den andra artikeln, där gruppdeltagarna sedan i en fokusgrupp diskuterar sina analyser. Det skulle också kunna vara ett intressant arbetssätt i familjeterapiutbildningen.

Sally St George, Dan Wulf och Karl Tomm har skrivit en intressant artikel om 'forskning i daglig praktik'. Det vore intressant att utveckla idéer om hur en forskning på det familjeterapeutiska hantverket i den kliniska vardagen, utförd av familjeterapeuterna själva i ett samarbete med psykoterapiutbildningen (familjeinriktningen) skulle kunna se ut. (George, S., Wulff, D. & Tomm, K., 2015/a och 2015/b)

Bilaga 1, analysform för kodning av frågor

Frågetyp	Plats och nyckelord
Framtidsperspektiv	
Observationsperspektiv	
Oväntade kontextförändrande	
Inbäddade (förändrings)förslag	
Normativ-jämförande	
Distinktionsklarifierande	
Hypotesintroducerande	
Processavbrytande frågor (meta)	

Referenser

- Anderson, H., 2012. Reflections on Kenneth Gergen's Contributions to Family Therapy. *Psychological Studies*, 57(2), pp.142–149.
- Anderson, H., Brodin, C. & Hopstadius, K., 1999. *Samtal, språk och möjligheter : psykoterapi och konsultation ur postmodern synvinkel*,
- Andersen, T. & Weine, B., 1994. *Reflekterande processer : samtal och samtal om samtalen* Ny, utök. uppl.,
- Andersen, T., 1987. The Reflecting Team: Dialogue and Meta-Dialogue in Clinical Work. *Family Process*, 26(4), pp.415–428.
- Bateson, G., 2000. *Steps to an ecology of mind* University of Chicago Press., Chicago: University of Chicago Press.
- Bavelas, J., Gerwing, J. & Healing, S., 2017. Doing mutual understanding. Calibrating with micro-sequences in face-to-face dialogue. *Journal of Pragmatics*, 121, pp.91–112.
- Berger, P.L. & Luckmann, T., 2011. *The social construction of reality a treatise in the sociology of knowledge*, New York: Open Road Integrated Media.
- Brante, T., 2007. En teori om interaktioner, ritualer och emotionell energi. *Sociologisk tidsskrift*, 15(2), pp.164–185.
- Bubbenzer, D.L. & West, J.D., 1993. Kenneth J. Gergen: Social Construction, Families, and Therapy. *The Family Journal*, 1(2), pp.177–187.
- Chang, J. et al., 2012. From Ericksonian Roots to Postmodern Futures. Part I: Finding Postmodernism. *Journal of Systemic Therapies*, 31(4), pp.63–76.
- Chang, J. et al., 2013. From Ericksonian Roots to Postmodern Futures. Part II: Shaping the Future. *Journal of Systemic Therapies*, 32(2), pp.35–45.
- Collins, D. & Tomm, K., 2009. Karl Tomm: His Changing Views on Family Therapy Over 35 Years. *The Family Journal*, 17(2), pp.106–117.
- Couture, S.J., 2006. GIVING ADVICE ON ADVICE-GIVING: A CONVERSATION ANALYSIS OF KARL TOMM'S PRACTICE. *Journal of Marital and Family Therapy*, 32(3), pp.329–344.
- Cronen, V.E., Johnson, K.M. & Lannamann, J.W., 1982. Paradoxes, Double Binds, and Reflexive Loops: An Alternative Theoretical Perspective. *Family Process*, 21(1), pp.91–112
- De Jong, P., Bavelas, J. & Korman, H., 2013. An Introduction to Using Microanalysis to Observe Co-construction in Psychotherapy. *Journal of Systemic Therapies*, 32(3), pp.17–30.

- Diorinou, M. & Tseliou, E., 2014. Studying Circular Questioning “In Situ”: Discourse Analysis of A First Systemic Family Therapy Session. *Journal of Marital and Family Therapy*, 40(1), pp.106–121.
- Eeson, J. & Strong, T., 2016. Down the IPscope: A Case Study of Relational Assessment Practices at the Calgary Family Therapy Centre. *Journal of Family Psychotherapy*, 27(2), pp.109–124.
- Etherington, K., 2017. Personal experience and critical reflexivity in counselling and psychotherapy research. *Counselling and Psychotherapy Research*, 17(2), pp.85–94.
- Flaskas, C., 2012. The space of reflection: Thirdness and triadic relationships in family therapy. *Journal of Family Therapy*, 34(2), pp.138–156.
- Gaete, J., Sametband, I., St George, S., Wulff, D., Tomm, K., & Durán, G. (2018). Realizing Relational Preferences Through Transforming Interpersonal Patterns. *Family Process*, Family process, 15 December 2018.
- Gaete, Joaquín & Smoliak, Olga & Couture, Shari. (2018). Reflexive Questions as Constructive Interventions: A Discursive Perspective: Practice and Research. 10.1007/978-3-319-93067-1_6.
- George, S., Wulff, D. & Tomm, K., 2015. Research As Daily Practice: Introduction to the Special Section. *Journal of Systemic Therapies*, 34(2), pp.1–2.
- George, S., Wulff, D. & Tomm, K., 2015. Research As Daily Practice. *Journal of Systemic Therapies*, 34(2), pp.3–14.
- Gergen, K.J., 2001. Psychological Science in a Postmodern Context. *American Psychologist*, 56(10), pp.803–813.
- Gergen, K.J., 2015. *An Invitation to Social Construction Third.*, 55 City Road: SAGE Publications Ltd.
- Givropoulou, D. & Tseliou, E., 2018. MOVING BETWEEN DIALOGIC REFLEXIVE PROCESSES IN SYSTEMIC FAMILY THERAPY TRAINING: AN INTERPRETATIVE PHENOMENOLOGICAL STUDY OF TRAINEES' EXPERIENCE. *Journal of Marital and Family Therapy*, 44(1), pp.125–137.
- Gosnell, F. et al., 2017. A Galveston Declaration. *Journal of Systemic Therapies*, pp.20–26.
- Gulerce, A., 1995. An Interview with K. J. Gergen (Part I) Culture and Self in Postmodern Psychology: Dialogue in Trouble? *Culture & Psychology*, 1(1), pp.147–159.
- Gulerce, A., 1995. An Interview with K.J. Gergen (Part II) Culture and Psychology in Postmodernism: A Necessary Dialog. *Culture & Psychology*, 1(2), pp.299–308.
- Hansson, K. & Cederblad, M., 2012. Salutogen familjeterapi. *Fokus på familjen*, 40(3), pp.244–264.

- Johnsen, A & Torsteinsson, V.-W. 2015. *Lärobok i familjeterapi* 1. uppl.,
- Kvale, S. & Torhell, S.-E., 1997. *Den kvalitativa forskningsintervjun*, Studentlitteratur
- Lawlor, Leonard, "Jacques Derrida", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2019 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = [<https://plato.stanford.edu/archives/fall2019/entries/derrida/>](https://plato.stanford.edu/archives/fall2019/entries/derrida/).
- Levine, L. & Fish, L., 1999. The Integration of Constructivism and Social Constructionist Theory in Family Therapy: A Delphi Study. *Journal of Systemic Therapies*, 18(1), pp.58–84.
- Lipchik, E. & De Shazer, S., 2017. The Purposeful Interview. *Journal of Systemic Therapies*, 36(2), pp.54–66.
- McGee, D., Vento, A.D. & Bavelas, J.B., 2005. AN INTERACTIONAL MODEL OF QUESTIONS AS THERAPEUTIC INTERVENTIONS 1. *Journal of Marital and Family Therapy*, 31(4), pp.371–384.
- Maturana, H.R. & Varela, F.J., 1992. *The tree of knowledge : the biological roots of human understanding* Rev., Boston: Shambhala.
- Mayring, P., 2007. On Generalization in Qualitatively Oriented Research. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research*, 8(3), pp.
- Neden, J. & Burnham, J., 2007. Using relational reflexivity as a resource in teaching family therapy. *Journal of Family Therapy*, 29(4), pp.359–363.
- Pearce, W.B. & Cronen, V.E., 1980. *Communication, action, and meaning : the creation of social realities*, New York.
- Payne, G. & Williams, M., 2005. Generalization in Qualitative Research. *Sociology*, 39(2), pp.295–314.
- Rennie, D.L., 2004. Reflexivity and Personcentered Counseling. *Journal of Humanistic Psychology*, 44(2), pp.182–203.
- Roddy, E. & Dewar, B., 2016. A reflective account on becoming reflexive: the 7 Cs of caring conversations as a framework for reflexive questioning. *International Practice Development Journal*, 6(1), pp.1–8.
- Scott, Bernard, 2011. Heinz von Foerster: Contributions to Psychology. *Cybernetics & Human Knowing*, 18(f0020003), pp.163–169.
- Selvini, M.P. et al., 1980. Hypothesizing — Circularity — Neutrality: Three Guidelines for the Conductor of the Session. *Family Process*, 19(1), pp.3–12.
- Shazer, S. & Berg, I., 1992. DOING THERAPY - A POSTSTRUCTURAL REVISION. *Journal Of Marital And Family Therapy*, 18(1), pp.71–81.

Sutherland, O., 2008. *Therapeutic collaboration: Conversation analysis of couple therapy*, pp.ProQuest Dissertations and Theses.

Tomm, K., 1984. ONE PERSPECTIVE ON THE MILAN SYSTEMIC APPROACH: PART I. OVERVIEW OF DEVELOPMENT, THEORY AND PRACTICE*. *Journal of Marital and Family Therapy*, 10(2), pp.113–125.

Tomm, K., 1984. ONE PERSPECTIVE ON THE MILAN SYSTEMIC APPROACH: PART II. DESCRIPTION OF SESSION FORMAT, INTERVIEWING STYLE AND INTERVENTIONS*. *Journal of Marital and Family Therapy*, 10(3), pp.253–271.

Tomm, K., 1998. A QUESTION OF PERSPECTIVE. *Journal of Marital and Family Therapy*, 24(4), pp.409–413.

Tomm, Karl. "Interventive Interviewing: Part I. Strategizing as a Fourth Guideline for the Therapist." *Family Process* 26.1 (1987/A): 3-13. Web.

Tomm, Karl. "Interventive Interviewing: Part II. Reflexive Questioning as a Means to Enable Self-Healing." *Family Process* 26.2 (1987/B): 167-83. Web.

Tomm, Karl. "Interventive Interviewing: Part III. Intending to Ask Lineal, Circular, Strategic, or Reflexive Questions?" *Family Process* 27.1 (1988): 1-15. Web.

Tomm, K, George, S.T, Wulff, D, Strong, T. (2014). *Patterns in interpersonal interactions. Inviting relational understanding for therapeutic change*. New York: Routledge 2014

Townend, M. & Grant, A., 2006. Integrating science, practice and reflexivity – cognitive therapy with driving phobia. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 13(5), pp.554–561.

Watzlawick, P., Beavin, J.H. & Jackson, D.D., 2011. *Pragmatics of human communication : a study of interactional patterns, pathologies, and paradoxes*,

White, M. & Karlsson, L.-C., 2012. *Kartor över narrativ praktik* 1. uppl.,

Wittgenstein, L., (2012). *Filosofiska undersökningar* 3. tr., Stockholm: Thales. 2012